İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

TUDED 2025, 65 (1): 70–88

https://doi.org/10.26650/TUDED 2025-1454411

Başvuru | Submitted 17.03.2024
Revizyon Talebi | Revision Requested 23.05.2024
Son Revizyon | Last Revision Received 28.05.2024
Kabul | Accepted 28.05.2024

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
Journal of Turkish Language and Literature

Araştırma Makalesi | Research Article

Açık Erişim | Open Access

16. Asır Biyografi Kaynaklarının 14-15. Asırlar Türk Edebiyatı Hakkındaki Kaynaklık Değeri

The Source Value of 16th Century Biographical Dictionaries on 14th-15th Centuries Turkish Literature

Ahmet Emin Saraç [1]

[1] İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye

Öz Batı Türkçesinde 13. asrın ikinci yarısından itibaren eserler verilmekle beraber edebiyat tarihinin başlıca kaynağı hükmündeki şuara tezkireleri ve sair biyografi kaynakları ancak 16. asrın ilk yarısından itibaren görülmeye başlanmıştır. Aradaki yaklaşık iki buçuk asırlık boşluk dolayısıyla bu kaynakların geçmiş edebiyat hakkındaki bilgilerinde hatalar ve yanlışlıklar bulunacağı tabiidir. Bu makalede 16. asır biyografi kaynaklarında 15. asrın sonuna kadarki Türk edebiyatı hakkında verilen bilgilerin bir tenkidi yapılmaktadır. Bu maksatla ilk olarak çalışmada kullandığımız kaynaklar kısaca tanıtılmış, sonrasında mevzubahis devir 1389'da Sultan I. Bayezid'in tahta geçişine kadarki dönem, 1453'te İstanbul'un fethine kadarki dönem ve fetihten sonraki dönem olmak üzere üç ayrı devreye ayrılıp incelenmiştir. Bu tür bir taksim şuara tezkirelerinin aktardığı malumatla da uyum içindedir. Çalışmada tezkirelerin 1389'a kadar oluşan edebiyat hakkında çok yetersiz bir bilgiye sahip oldukları görülmüştür. 1389-1453 dönemini ise Osmanlı edebiyatının oluşmaya başladığı dönem olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Bu dönemden zikredilen şair ve eser isimleri öncekiyle mukayese edilemeyecek kadar fazladır. Tezkirecilerin 1453'ten itibaren yeni başşehirle beraber devletin ve sosyal hayatın takarrüründe önemli adımlar atılması sonucu edebî kültürde de mühim inkişaflar gerçekleştiğinin ve bu dönemin 16. asırda ulaşılacak olan parlak seviyenin habercisi olduğunun farkında bulunduğu müşahede edilmektedir.

Anahtar Kelimeler Klasik Türk edebiyatı · Osmanlı edebiyatı · kaynak tenkidi · biyografi kaynakları · edebiyat tarihi

Abstract While works in Western Turkish have been produced since the late 13th century, the primary sources of Western Turkish literary history, such as *tezkire*s [biographical dictionaries] of poets and other biographical sources, did not begin to appear until the early 16th century. Due to this gap of nearly two and a half centuries, these sources naturally would contain errors and inaccuracies regarding their knowledge of past literature. This study analyzes the information the 16th-century biographical sources provide about pre-16th-century Turkish literature. Thus, this study first briefly introduces the sources it uses before analyzing the epoch in question in three stages: the period up to Sultan Bayezid I's accession to the throne (1299-1389), the period up to the conquest of Istanbul (1389-1453), and the period ending with Necati Bey's death (1453-1509). This study observes the *tezkire*s to contain very little information about the literature that had formed before 1389. The period of 1389-1453 is considered the beginning of the formation of Ottoman literature. The number of poets and works known from this period is incomparably higher than that of the prior period. As a result of the new capital city and the important steps taken to establish the empire and social life, significant developments are understood to have occurred in the literary culture after 1453, with this period also understood to have been a harbinger of the advanced level that would be reached in the 16th century.

Keywords Classical Turkish literature · Ottoman literature · source criticism · biographical dictionaries · history of literature

Atıf | Citation: Saraç, Ahmet Emin. "The Source Value of 16th Century Biographical Dictionaries on 14th-15th Centuries Turkish Literature". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi–Journal of Turkish Language and Literature* 65, no. 1 (2025): 70-88. https://doi.org/10.26650/TUDED 2025-1454411

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Saraç, A. E.

Sorumlu Yazar | Corresponding author: Ahmet Emin Saraç aeminsarac@hotmail.com

Extended Abstract

Tezkire is the name given to a biographical dictionary of poets, and this type of work forms one of the most crucial sources in the history of Turkish literature. These works began being written in Western Turkish in the 1530s. According to what is known, because Turkish works had begun being written in Anatolia at the end of the 13th century, the information these *tezkire*s provided about the missing time in between will inevitably contain deficiencies and errors.

Biographical works are only secondary sources that come after primary sources, such as the works of the persons in question and any documents about them. Studies that take these biographical works as a mirror image of truth are bound to make some mistakes. This study analyzes the information from 16th-century biographical sources provided about Turkish literature up to the late 15th century. For this purpose, this study firstly introduces the sources it uses, these sources being the *tezkire*s of Sehi Beg, Latifi, Aşık Çelebi, and Kınalızade; the biographical sections of Gelibolulu Âlî's history *Künhü'l-Ahbar*; and Taşköprülüzade's book on the biographies of Ottoman scholars and mystics titled *Şakayıku'n-Nu'maniyye*, as well as its translation by Mecdi Efendi. In addition, this study also consults various sources of secondary importance.

First of all, the *tezkire*s should be noted to have not been written to reflect the entirety of Turkish literature. They generally pertain to poets who had written in Turkish in the Ottoman lands and who had adhered to the rules of classical literature, especially aruz. Secondly, this study should add that these authors had not followed the Arabic biographical tradition when writing their works but rather that of the so-called Herat *tezkire*s of two Persian works and one Turkish work, all of which had been written in the last quarter of the 15th century.

The study analyzes the epoch in question in three stages: the period up to Sultan Bayezid I's accession to the throne (1299-1389), the period up to the conquest of Istanbul (1389-1453), and the period up to the death of Necati Bey (1453-1509), whose *divan* form one of the cornerstones of classical Turkish poetry. As the present study will show, such a division is in harmony with the information provided by *tezkire*s. This study indicates the poets mentioned in the sources for each period and attempts to determine the degree to which the information given about them is accurate. In addition, this study also notes the poets who are expected to have been mentioned but who were not and touches upon the interrelationship of the sources throughout, showing how the *tezkire* authors often repeated what their predecessors had reported, sometimes citing them but frequently not.

This study has observed the *tezkire*s to contain very little information about the literature that had formed up until 1389, with the sources only mentioning two poets from this period. The period of 1389-1453 is considered the beginning of the formation of the Ottoman literature. The number of poets and works known from this period is incomparably higher than the previous period. As a result of the new capital city and the critical steps taken to establish the empire and social life, significant developments in literary culture are understood to have occurred after 1453, as well as this period is being understood to have been a harbinger of the advanced level that would be reached in the 16th century. Among this study's findings, the biographers should be noted to have not paid attention to reading the works of the people they were introducing. For the *tezkire* authors to include tekke poets, a group that constitutes a significantly separate branch of literature from the poets of classical literature, into their works is also observed to have not been uncommon.

Giriş

Türk edebiyatı tarihi hakkındaki en önemli kaynakların başında gelen şuara tezkireleri[1] batı Türkçesinde 1530'lardan itibaren yazılmaya başlanmıştır. Bugünkü bilgilerimize göre Anadolu'da 13. asrın sonlarından itibaren gittikçe artan ölçüde Türkçe eserler verilmeye başlandığına göre aradaki kayıp zaman için bu tezkirelerin verdiği bilgilerde eksikliklerin ve hataların olması kaçınılmazdır. Bu duruma ek olarak müelliflerin, eserlerini daha eğlendirici ve ilgi çekici kılmak için şahıslar hakkında anlattığı hikâyeler içinde dedikodu mahiyetinde olan, dolayısıyla güvenilirlik derecesi düşük bazı rivayetlerin günümüz okuyucusu tarafından tarihî bir gerçekmiş gibi telakki edilmesi riski de vardır.

Biyografi kaynaklarında şairler hakkında verilen hatalı bilgilere misal olmak üzere Firdevsî'nin *Şehnâme*'si hakkındaki meşhur kıssayı anabiliriz. İlk olarak *Çehâr Makâle*'de (12. yüzyıl) geçen ve sonraki pek çok kaynakta da doğruymuş gibi tekrarlanan bu rivayete göre Firdevsî, eseri için Sultan Mahmud'un gönderdiği caizeyi düşük bulup bunu hamamcı ile bozacı arasında paylaştırmış ve sultanı hicveden bir manzume kaleme almıştır. Bu hikâyenin asılsızlığı, geçen asırda yapılan bazı çalışmalarda gösterilmiştir.[2] Daha yakın bir tarihten örnek vermek gerekirse Faik Efendi'nin *Mecmûa*'sında Şeyh Galib hakkında verdiği bilgiler de zikredilebilir. Faik Efendi, Galib'in şeyhinin kardeşinin mürididir. Dolayısıyla aktardığı bilgilerin güvenilir olması beklenir. Fakat Gölpınarlı bunlarda çok ciddi hatalar olduğunu göstermiştir.[3]

Terâcim-i ahvâllerin söz konusu şahısların kendi eserleri ve onlar hakkındaki vesikalar gibi birinci derecede kaynaklardan sonra ancak ikincil bir kaynak değerinde olduğu göz önünde tutulmadan, onları hakikatin birer aynası olarak görerek yapılacak araştırmalarda çok sayıda hataya düşülmesi mukadderdir.[4] Bu makalede 16. asırda Osmanlı sahasında yazılmış biyografik eserlerin 14-15. asırlar hakkında verdiği malumatın miktarı ve doğruluk derecesi hakkında bir inceleme yapılmıştır. Ele aldığımız eserler Sehî (y. 1538), Latîfî (y. 1546),[5] Âşık Çelebi (y. 1568) ve Kınalızâde (y. 1586) tezkireleri ile Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ıdır (y. 1600). Ayrıca biyografi literatürümüzde önemli bir yeri olan *Şakâyıku'n-Nu'mâniyye* de (y. 1558), bilhassa Mecdî'nin tercümesi (y. 1586) ile beraber incelemeye alınmıştır.[6] Lâmi'î Çelebi'nin *Nefehâtü'l-Üns* tercümesi (y. 1521) konumuzu ilgilendirdiği için çalışmaya dâhil edilmiştir. Bunlar haricinde yine aynı asra ait Hacı Kemal (y. 1512), Edirneli Nazmî (y. 1534) ve Pervâne Bey'e (y. 1561) ait nazire mecmuaları ile tasavvuf edebiyatı için çok önemli bir kaynak mevkiindeki *Câmiü'l-Me'ânî* (y. 1534) isimli mecmua gibi başkaca kaynaklar da değerlendirilmiştir.

[1] Burada "şuara tezkiresi" tabirinin günümüzde galat olarak "şair tezkiresi" şeklinde kullanımına dikkat çekmek istiyoruz. *Tezkiretü'l-Evliyâ*, *Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye*, *Tezkiretü'n-Nisâ* gibi *Tezkiretü'ş-Şu'arâ* adlandırmasında da daima muzafunileyh, cemi olarak gelir. Bunun müfred olması durumunda tabirin anlamını yitirdiği açıktır. 1980'lere kadar hemen hiç karşılaşılmayan bu galat kullanımın 2000'li yıllardan itibaren yaygınlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Tabirin Türkçe hâli "şairler tezkiresi"dir. Fakat bu tabirin kusurlu tarafı, cemi hâlinin ("şairler tezkireleri") sakil durmasıdır. O durumlarda "şuara tezkireleri" demek daha münasiptir.

[2] Bkz. Ahmed Ateş, "Şâh-nâme'nin Yazılış Tarihi ve Firdevsî'nin Sultan Mahmud'a Yazdığı Hicviyye Meselesi Hakkında," *TTK Belleten* 70 (1954): 159-168.

[3] Şeyh Galib, *Hüsn ü Aşk*, haz. Abdülbâki Gölpınarlı (Altın Kitaplar Yayınevi, 1968), 16-17.

[4] Günümüzde de çok yaygın bir şekilde düşülen bu hataların misallerini vermeye gerek görmüyoruz.

[5] Bilindiği gibi Latîfî, tezkiresini sonradan ilavelerde bulunarak genişletmiştir (Bkz. Walter G. Andrews ve Ayşe Dalyan, "İki Farklı Latifi Tezkiresi ve Nüshaları," *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 68 (2019): 49-68. Araştırmamız esnasında dikkat çekici bir farklılık olup olmadığını görmek için eserin ilk versiyonu da kontrol edilmiştir (Kayseri Kütüphanesi, Râşid Efendi Koleksiyonu, 1160). Bununla beraber –en azından ele aldıklarımız içinde- şairin biyografisini etkileyecek değişikliklerin az olduğu, daha çok ifadelerin uzatılması, farklı şekle sokulması (bilhassa medih kısımları) gibi tâlî eklemelerin yahut istitratlar, şaire ait olmayan bazı beyitlerin eklenmesi ve nihayet şairin manzumelerinden getirilen örneklerin arttırılması gibi değişiklerin bulunduğu görülmüştür.

[6] *Şakâyık*'ın en fazla kullanılan tercümesi olan bu eserde bilindiği gibi asıldaki hemen bütün bilgiler korunmuş ve –çoklukla beyan edilerek- bazı eklemeler yapılmıştır.

1. İncelenen Biyografi Kaynaklarının Kısa Bir Değerlendirmesi

Osmanlı şairlerinin biyografilerini kayda geçirme geleneği 1538'de Sehî (ö. 1548) ile başlamaktadır.[7] Sehî, eserini kaleme almasının sebebi olarak Rum memleketindeki şairleri kayda geçirip unutulmaktan kurtarmak olduğunu belirtmektedir.[8] "Roma"nın Arapçadaki telaffuzu olan "Rûm"un, sınırları kesin olarak çizilememekle beraber Osmanlı İmparatorluğunun Anadolu ve Rumelideki topraklarına işaret ettiğini söylemek mümkündür. İkinci tezkire yazarı Latîfî de (ö. 1582) Sehî ile benzer bir sebep aktarır. Fakat "vilâyet-i Rûm şâirlerini ve Türkî ibârât nâzımlarını" eserine geçirdiğinden bahsederek[9] biraz daha açıklayıcı bir ifade kullanır. Böylece eserde Türkçe yazan şairlerden bahsedildiği sarih bir şekilde belirtilmiştir. Latîfî, eserinin başka bir yerinde Rum'un dışında doğup sonradan Rum'a gelenleri de eserine dâhil ettiğini belirtir.[10] Diğer bir yerde ise Rum'da doğmak veya Rum'a yerleşmek kıstaslarına gerek görmeyip sadece Türkçe yazmak şartını zikreder ki buradaki Türkçe ile Osmanlı şairlerinin kullandığı Türkçenin kastedildiği düşünülebilir.[11] Bu hususlar üzerinde durmamız, bu tezkirelerin kapsamının belirlenmesinin öneminden dolayıdır. Bu eserler bütünüyle Türk edebiyatını yansıtma gayesiyle yazılmamışlardır. Tezkirelerin Osmanlı sahasında Türkçe yazmış, aruz başta olmak üzere klasik edebiyatın kaidelerine bağlı[12] şairleri eserlerine dâhil ettiklerini söylemek mümkündür.

Tezkireciler, eserlerini yazarken Arap biyografi geleneğini değil, "Herat tezkireleri" diye adlandırılan ve üçü de 15. asrın son çeyreğinde yazılmış ikisi Farsça biri Türkçe eseri kendilerine örnek almışlardır. Bu üç eser; yedinci faslıyla Molla Câmî'nin (ö. 1492) *Bahâristân*'ı, *Devletşah Tezkiresi* ve Nevâyî'nin (ö. 1501) *Mecâlisü'n-Nefâis*'idir. Sehî, kitabının mukaddimesinde bu üç eseri de anar. Latîfî ise Câmî ile Nevâyî'nin eserlerini zikretmiştir. Fakat *Devletşâh Tezkiresi*'nden de haberdâr olduğu şüphesizdir. Âşık Çelebi (ö. 1572) ise üç tezkireye ilaveten *Mecâlis*'i Farsçaya tercüme ederken yazdığı zeyl dolayısıyla Muhammed Kazvînî'yi de (ö. 1523'ten sonra) anar.

Sehî, Batı Türkçesiyle yazan şairleri toplayan ilk kaynak olması sebebiyle çok büyük bir önem arz etmektedir. Onun böyle bir eser yazmasının Latîfî'yi daha üstününü yazmaya sevk ettiği şüphesizdir.[13] *Sehî Tezkiresi*'nde sonraki tezkirelerde de farklı şekillerde göreceğimiz üzere Osmanlı devletinin esas mevkide olduğu müşahede edilmektedir. İlk faslın, eserin sunulduğu Kanuni Süleyman (salt. 1520-1566) hakkında olması beklenebilecek bir husus olmakla beraber ikinci faslın Osmanlı hanedanındaki şairler üzerine olması dikkati çekmektedir. Sonraki fasıllardaysa şairler muhtelif özelliklerine göre altı tabakaya ayrılmışlardır. Latîfî'de ise diğer tezkirelerde görülmeyen farklı bir durumla karşılaşmaktayız. O, eserinin ilk faslını Rum'un önde gelen şeyhlerine ayırmıştır. Hanedan şairleri ikinci fasılda gelmektedir. Üçüncü fasıl ise tezkirenin asıl kısmı olup geri kalan bütün şairler burada zikredilmiştir. Âşık Çelebi ise eserin mukaddimesinde kısaca bir nevi Osmanlı edebiyatı tarihi yazmıştır. Burada kendi zamanına gelinceye kadarki edebiyat, padişahlara göre dönemlendirilip kısaca tanıtılmaktadır. Kınalızâde (ö. 1604); Sehî ve Latîfî'nin aksine padişahlar ile şehzadeleri ayırmış, eserinin ilk faslında padişah şairlerden, ikinci fasılda ise şehzade şairlerden bahsetmiştir. Üçüncü fasıl eserin asıl kısmını oluşturmaktadır.

[7] Geçen asrın sonlarına doğru Garîbî'ye ait bir şuara tezkiresi daha ortaya çıkmıştır (Garîbî-i Tebrîzî, *Dîvân-ı Garîbî ve Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm*, haz. Hüseyin Muhammedzâde Sıddık (Tahran, 1382); İsrafil Babacan, haz. *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm: Garîbî Tezkiresi* (Vizyon Yayınevi, 2010)). Anadolu'da doğup yetişmekle beraber teşeyyü' edip İran'a göç eden Garîbî mahlaslı bu şahsın, eserini Sehî tezkiresi ile aynı yıllarda yazdığı anlaşılmaktadır. Fakat bir risale hacminde olması ve şuara tezkirecilerinin bu eserden hiç haberinin olmaması sebepleriyle Osmanlı tezkire yazımı geleneğini Sehî ile başlatmak en doğru olandır. Garîbî'nin şairler hakkındaki malumatının merkezde yazan tezkirecilere göre çok yetersiz ve hatalı olduğu görülmektedir. Bu sebeple göz önünde bulundurulmakla beraber çalışmaya ciddi bir katkısı olmamıştır.

[8] Sehî Beg, *Heşt-Bihişt*, haz. Haluk İpekten, Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan, Turgut Karabey (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 5.

[9] Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*, haz. Rıdvan Canım (Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000), 89.

[10] Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*, 108.

[11] Çağatay edebiyatına ait şairlerin bu kategoriye girmediği aşikâr olmakla beraber Azeri şivesiyle yazanların eğer Osmanlı topraklarına gelmedilerse hangi şartlarda ve ne ölçüde bu tezkirelere girebildikleri ayrı bir inceleme konusudur.

[12] Mutasavvıf şairler söz konusu olduğunda bu klasik edebiyat kaidelerine bağlılık derecesinin azaldığından söz etmek mümkündür.

[13] Latîfî'nin Sehî hakkındaki maddede bile onun tezkiresinden bahsetmemesinin bilmediğimiz bir sebebi olmalıdır.

Gelibolulu Âlî'nin (ö. 1600) *Künhü'l-Ahbâr* isimli umumi tarih kitabının Osmanlı'dan bahseden dördüncü rüknünde her padişah devrinin sonunda o padişah devrindeki devlet erkânı, âlimler, şeyhler ve şairlerden de bahsedilmektedir. Şairlerden bahseden kısımlar müstakil olarak değerlendirildiğinde hacimce değme bir şuara tezkiresinden ayrışmayacak kadar kabarık olduğu için bu kısımları itibariyle *Künhü'l-Ahbâr* da şuara tezkirelerine denk bir kıymeti haizdir.[14]

Şairlerin sıralanışı, tezkireden tezkireye farklılık göstermektedir. Latîfî ile Kınalızâde şairleri alfabetik olarak belirtmişlerdir. Âşık Çelebi, ebcede göre vermeyi tercih etmiştir.[15] Sehî Bey'in tasnifi ise biraz karışık olup şairleri hem mevkilerine göre, hem yaşadıkları devre göre ayırmıştır.[16] Bunun yanında tezkirecilerin eserlerinde ilk bahsettikleri şairlerin rastgele bir şahıs olmamasına dikkat ettikleri göze çarpmaktadır. Sehî ile Latîfî'de ilk zikredilen şair Ahmed Paşa'dır (ö. 1496). Ahmed Paşa'nın Osmanlı edebiyatının ilk büyük şairlerinden olduğu malumdur. Âşık Çelebi ise ilk önce İlâhî'yi (ö. 1491) zikretmiş, ondan sonra Ahmed Paşa'ya yer vermiştir. Elif harfinin ortalarında İlâhî mahlaslı başka şairler de zikredildiği için Abdullâh-ı İlâhî'nin bu şekilde başa alınması ayrıca dikkati çekmektedir. Bu tercihte Âşık Çelebi'nin kendinden önceki tezkirecilerden farklılaşmak arzusunun tesiri olduğu düşünülebilir. Kınalızâde ise "Ahmed Efendi" adıyla Kemalpaşazâde'yi başa almış, ondan sonra Ahmed Paşa'yı zikretmiştir. Bunda yine Âşık'taki gibi kendinden önceki tezkirecilerden ayrışma emelinin yanında müellifin ulema kisvesinin daha ağır basmasının da payı olduğu mülahaza edilebilir.

Şuara tezkirelerinin birbirleriyle ilişkisi, temas edilmesi gereken bir diğer husustur. Öncelikle ifade etmek gerekir ki tezkireciler kendilerinden önce tezkire yazmış kişiler hakkındaki değerlendirmelerinde çoklukla şahsî davranmakta ve garazkâr bir üslup kullanmaktadırlar. Bu minvalde Âşık Çelebi'nin Latîfî'yi her fırsatta tenkit ettiğini, Âşık Çelebi'yi takip eden Kınalızâde'nin de eserinde Latîfî'den çoklukla menfî olarak bahsettiğini belirtmek gerekir. Gelibolulu Âlî ise aksine Âşık Çelebi'ye kin besleyip Latîfî'den taraf olmaktadır.[17] Bu gruplaşma, verilen biyografik bilgilerde de görülmektedir. Makalede yeri geldikçe temas edeceğimiz üzere Kınalızâde çoklukla Âşık Çelebi'nin verdiği bilgileri tekrar etmekte, Âlî ise Latîfî'yi daha sıhhatli bir kaynak sayarak sıklıkla onun verdiği bilgileri nakletmektedir. *Sehî Bey Tezkiresi*'nin ise bir sahada yazılan ilk eserlerden beklenebilecek şekilde bazı iptidailikler taşımakta olduğu için bilhassa üslup cihetinden sonraki tezkireciler tarafında beğenilmediği anlaşılmaktadır.

16. asırda yazılan terâcim kitapları arasında belki de en başta zikredilmesi gereken eser, Taşköprülüzâde'ye (ö. 1561) ait *Şakâyıku'n-Nu'mâniyye*'dir. Osmanlı ulemasının –ve kısmen şeyhlerinin– hayatlarına dair, Arapça biyografi geleneğinde yaygın olduğu şekilde sade bir üslupla yazılan bu eser çok büyük bir rağbet görmüş, telifinden hemen sonra Türkçeye muhtelif tercümeleri yapılmıştır. Biyografisi verilen âlimler arasında pek çok şair de bulunduğu için eser, Türk edebiyat tarihi için de çok önemli bir kaynaktır. Türkçe tercümeleri arasında en çok başvurulanı sayabileceğimiz Mecdî Efendi'ye (ö. 1591) ait olanı,[18] orijinaldeki bilgileri korumakla beraber bunlara yenilerini eklemesi ve o dönemde revaçta olan edebî bir üslupla yazılması sebebiyle Türk edebiyatına ait bir mahsul sayılabilecek kadar orijinal bir kisveye sahiptir. *Şakâyık*'ın şuara tezkirelerini de etkilediği, Âşık Çelebi'nin yer yer ondan istifade ettiği ileride görülecektir.[19]

[14] Şuara tezkirelerinde geçen bazı şahıslar *Künhü'l-Ahbâr*'da âlim veya şeyh bölümlerinde yer alabildiği için şairlerle alakalı olarak eserin bu kısımlarına da bakmak gerekmektedir. Dolayısıyla Âlî'nin biyografisini verdiği şairlerin, eserin ilgili neşrinde (Mustafa İsen, haz. *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı* (Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994)) yer alanlardan ibaret olmadığını belirtmek gerekir.

[15] *Âşık Çelebi Tezkiresi*'nin yazma nüshalarının Latîfî ve Kınalızâde'ninkilere göre çok daha az bulunmasında bu tertip şeklinin ondan istifadeyi zorlaştırmasının payı olduğu düşünülebilir.

[16] Sehî'nin bu ayrımında Nevâyî'nin tesirini görmemek kabil değildir. O da Nevâyî gibi eserini sekiz tabakaya ayırmış, fakat tabakaların sıralanışında bir bakıma Nevâyî'nin tersi bir yol takip etmiştir. Nevâyî alt "meclis"ten üst meclislere doğru bir sıralanış takip etmekte ve son olarak Hüseyin Baykara'yı anlatmaktayken, Sehî üst "behişt"ten (Sultan Süleyman) alt cennetlere doğru inmektedir.

[17] Konumuzun dışında olduğu için Âşık Çelebi ve Âlî'nin bu tavırlarının sebebine burada girilmeyecek olup bu bahis hakkında kendi eserlerine müracaatla bir takım bilgiler edinilebilir: Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ: İnceleme-Metin*, haz. Filiz Kılıç (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010), 2: 737-738; İsen, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, 312-314.

[18] Bu tercümenin basımının (1269) aslından (1299) daha önce gerçekleştiğini burada belirtebiliriz.

[19] *Şakâyık*'ın tesirinin yaygınlığını göstermek için Hoca Sa'deddîn'in *Tâcü't-Tevârîh*'inin (y. 1584) sonunda yer alan ulema ve meşayih biyografilerinde büyük ölçüde *Şakâyık*'tan istifade edildiğini belirtebiliriz.

Lâmi'î Çelebi'nin bir evliya tezkiresi olan *Nefehâtü'l-Üns* tercümesi de, eserin aslına ilave edilen Anadolu'da ortaya çıkmış sufilerin bir kısmının aynı zamanda şair olmaları sebebiyle makalemizin kaynakları arasındadır.

2. Biyografi Kaynaklarının 1389 Öncesindeki Edebiyat Hakkında Verdiği Bilgiler

Ele aldığımız biyografi kaynakları Osmanlı topraklarında gelişen Türk edebiyatını başlangıcından itibaren ele almak iddiasıyla yazılmışlardır. Latîfî, eski şairleri unutulup yok olmaktan kurtarmak gayesiyle eserine geçirebilmek için uzun zaman büyük gayretlerle Türkçe yazılmış her türlü edebî esere ulaşmaya çalıştığını ve eski nesilleri kendisini aydınlatmaları için konuşturduğunu söylemektedir.[20] Dolayısıyla bu tezkirelerin o dönemdeki üdeba sınıfının Türk edebiyatı tarihi hakkındaki müktesebâtını yansıttıklarını söylemek yerindedir.

Tezkirelerin Yıldırım Bayezid devrine (1389-1402) kadar Anadolu'da gelişmiş edebiyat hakkındaki bilgileri çok yetersizdir. Gelibolulu Âlî, tarihinde ilk üç padişah devrinin (1299-1389) şairleri hakkında başlık açmaz. Bunun gerekçesini, bu tarihten önce –velev halk şairi olsun- bir şairin zuhur ettiği malum değildir diyerek izah eder.[21] Latîfî ise daha da ileriye giderek, âdeta Anadolu'daki şiiri 2. Murad (salt. 1421-1451) ile başlatmaktadır. Mukaddimesinde eserin asıl kısmı olan üçüncü faslında Sultan 2. Murad'dan zamanına gelinceye kadarki şairleri eserine aldığını belirterek daha eski bir şaire rastlanmadığını ima etmektedir.[22] Gerçekten de eserinde –sufilere dair faslı bir kenara koyarsak- 2. Murad öncesine ait olduğunu belirttiği hiçbir şair yoktur. Bunda onun hatalı olarak Nesîmî (ö. 1405?) ile Ahmedî'yi (ö. 1412) 2. Murad devri şairleri olarak göstermesinin de payı vardır.

Yıldırım öncesine ait sadece iki şair, biyografi kaynaklarında yer almaktadır. İkisinin de sufi kimliklerine duyulan hürmet dolayısıyla kaynaklarda geçtikleri tahmin edilebilir. Bu kişilerden Yûnus Emre (ö. 1320?), sırasıyla Lâmi'î, Taşköprülüzâde ve Âşık'ta yer almıştır. Şairin hayatı menkıbelerle karıştığı için mezkur kaynakların, onun hakkında söylediklerinin ne ölçüde doğru olduğunu kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Fakat yaşadığı devri bu kaynaklardan yalnız Taşköprülüzâde bildirmekte ve Yıldırım devri olduğunu söylemektedir. Bu ise bugünkü bilgilerimize göre kesinlikle yanlış bir beyandır. Onun bundan 70 yıl kadar önce vefat ettiği tahmin edilmektedir.

Yıldırım devri öncesine ait bahsedilen ikinci şair ise Âşık Paşa'dır (ö. 1332). O; Lâmi'î, Latîfî ve Taşköprülüzâde'de geçmektedir. Lâmi'î, Orhan Gazi devrinde (1324-1362) doğduğunu, Latîfî ise Orhan Gazi devrinde "Rûm"a geldiğini söylemektedir ki ikisi de yanlıştır. O, 1272'de doğmuştur. Âşık Paşa hakkında en sıhhatli bilgiler, *Şakâyık* ve tercümesinde yer almaktadır. Taşköprülüzâde, onun Osman Gazi devrinde (1299-1324) yaşamış bir şahıs olup babasının adının Muhlis Baba olduğunu söylemektedir. Mecdî, tercümesinde çok kıymetli ilaveler yapmaktadır: *Garîbnâme*'sinin bazı nüshalarının dibacesinde adının Ali olduğunu gördüğünü belirtmekte, doğum ve ölüm tarihlerini bildiren Farsça beyti nakletmekte ve *Garîbnâme*'sinin tamamlanmasına düşürdüğü tarihi vermektedir. Verdiği bu bilgiler doğrudur. Âşık Paşa, eserin ismini metinde açık bir şekilde beyan etmiş olmasına rağmen kaynakların, eserin *Ma'ârifnâme*, *Âşık Paşa Divanı* veya sadece *Âşık Paşa* şeklindeki isimlerini verip asıl ismini hiç zikretmemiş olmaları dikkat çekici bir durumdur.

Bu iki şairden başka iki mesnevinin, şairleri için başlık açılmaksızın geçtiği görülmektedir. Âşık Çelebi, Sultan 1. Murad devri (1362-1389) edebiyatından bahsederken bu devirde mahlas sahibi birinin var olduğu

[20] Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*, 105-106.

[21] Âlî'nin Yûnus'u hesaba katmaması, yaşadığı zamanı bildiren tek kaynak olan Taşköprülüzâde'nin onu Yıldırım devri şairi olarak göstermesi sebebiyle anlaşılabilirse de kaynakların daha önceki bir devre ait olduğunu sarahaten belirttikleri Âşık Paşa'yı yok sayması enteresandır.

[22] Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*, 107. Tabii, burada 2. Murad devrinde vefat eden şairleri o devre ait göstermiş olduğunu da dikkate almalıyız. Bu şairlerin bir kısmının daha önce de eser vermiş olduğunun kendisi de farkındadır.

bilinmemektedir dedikten sonra bununla beraber çocukluğunda Ahmed adlı birine ait *Şehnâme* vezninde yazılmış bir *Süheyl ü Nevbahâr* mesnevisi gördüğünü söylemekte ve bir beytini nakletmektedir. Müellifin Mes'ûd bin Ahmed'in (ö. 1354'ten sonra) adını yanlış hatırladığı anlaşılmaktadır. Eserin Sultan Murad'a sunulmuş olduğunu belirtmesi ise bugünkü bilgilerimizle uyuşmamaktadır. Eldeki nüshalarda eserin 1350'de yazıldığı belirtilmekte olup herhangi birine sunulduğu ifade edilmemektedir.[23] Eserin, Sultan Murad 1362'de tahta geçtikten sonra ona sunulduğu yahut daha şehzade iken ona takdim edildiği fikrindense Âşık'ın yanlış hatırladığına veya başka bir Murad'la karıştırdığına hükmetmek daha doğrudur.

Latîfî'nin Şeyhî (ö. 1431) maddesinde de konumuzu ilgilendirebilecek bir kayıt geçmektedir. Müellif, Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'inden söz ederken ondan önce *Varka ve Gülşâh*, *Hurşîd ü Ferahşâd* gibi mesnevilerin yazıldığından bahsetmektedir. Bugünkü bilgilerimize göre bu dönemde yazılmış tek *Varka ve Gülşâh* mesnevisi Yûsuf-ı Meddâh'a aittir (y. 1342). Dolayısıyla bu eserin kastedildiği düşünülebilir. Latîfî'nin bu mesnevinin varlığından haberdar olduğu fakat nüshasını bulamadığı için şairinden bahsetmediği tahmin edilebilir.

Bu devir içinde kendisinden bahsedilmesi beklenebilecek ama zikri geçmeyen şairler arasında Gülşehrî başta gelmektedir. *Mantıku't-Tayr* tercümesi ile (y. 1317) Anadolu'da klasik edebiyatın oluşmasında çok önemli pay sahibi olan şairin adının hiçbir biyografik kaynakta geçmemesi gerçekten şaşırtıcıdır.[24] Hâlbuki eserin günümüze intikal eden altı nüshasının olması okunduğunu göstermektedir. *Yûsuf u Züleyhâ* sahibi Şeyyad Hamza, *Hüsrev ü Şîrîn* sahibi Fahrî gibi isimlerden bahsedilmemesi ise bu eserlerin günümüze yalnız bir nüsha ile gelmesi dolayısıyla o dönemde de ortada olmadıklarını tahmin edebileceğimizden, anlaşılabilir bir durumdur.

3. 1389-1453 Yılları Arasındaki Edebiyat Hakkında Verilen Bilgiler

Yıldırım Bayezid devrinden itibaren ortaya çıkan şairler hakkında kaynaklarda nispeten daha fazla bilgi yer almaktadır. Bu durum, söz konusu devrenin Osmanlının siyasi ve kültürel bakımdan gelişiminde önemli bir merhale olduğu gerçeğiyle de uyum içindedir. Bu dönemde Osmanlı topraklarına katılan Anadolu'daki Türk beylikleri arasında bu coğrafyadaki Türk edebiyatının merkezi olan Germiyan Beyliği büyük önem arz etmektedir. Klasik edebiyatın ilk büyük temsilcilerinin mühim bir kısmı, Germiyan Beyliğinde neşet etmiş olup daha sonra Osmanlıya insitap etmişlerdir. Aşağıda bu şairlerden bahsederken görüleceği üzere tezkireciler Germiyan Beyliğinin bu öneminden habersiz değillerdir. Sehî ve Latîfî'de buna dair kayıtlar yer almaktadır. Beylerinden ise yalnız Süleyman Şah'ın ismi geçmektedir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla tezkirelerde geçen tek Anadolu beyi odur. Bunda onun Yıldırım'ın kayınbabası olması ve kızından İsa ve Musa Çelebilerin dünyaya gelmiş olmasının Osmanlı kollektif hafızasında daha mühim bir yer işgal etmesine sebebiyet vermesinin etkisi olabilir.[25] Yine şairleri himaye ettiğini bildiğimiz halefi Yakub Bey ise belki böyle bir sıhriyetinin olmamasından yahut emirliğinin büyük kısmını Osmanlının hakimiyetini tanıyarak geçirdiğinden dolayı tezkirelerde anılmaz. Diğer beyliklerden Aydınoğulları ise tezkirelerde değil fakat Taşköprülüzâde'de geçmektedir. Edebiyattan ziyade ilmi himaye etmesiyle öne çıkan bu beylik, İzzeddîn İbn Melek, Hacı Paşa gibi bu beyliğin himayesini gören âlimler dolayısıyla zikredilir.[26]

Âşık Çelebi'nin Osmanlı edebiyatının bir nevi tarihçesini verdiği kısımda Yıldırım Bayezid ile Çelebi Mehmed arasında Emir Süleyman'a da yer ayırması dikkat çekmektedir. Fetret devrinde Edirne'de hüküm

[23] Mes'ûd bin Ahmed, *Süheyl ü Nev-bahâr: İnceleme-Metin*-Sözlük, haz. Cem Dilçin (Türk Dil Kurumu, 1991), 50.

[24] 16. asır kaynaklarından yalnız Hacı Kemal'in nazire mecmuasında Gülşehrî mahlaslı üç manzume vardır.

[25] Bununla beraber Latîfî'nin Ahmedî maddesinde Süleyman Şah'ı bir boy beyi olarak zikretmesi, hatta eserini daha sonra yazan Âlî'nin Şeyhî maddesinde Germiyan beyini düzgün şiirden anlamayan bir köylü olarak tavsif etmesi, artık büyük bir İmparatorluk hâline gelmiş Osmanlı devletinin mensuplarının geçmişte kendileriyle çok farklı bir seviyede olmayan, hatta belki bazı üstünlükleri bulunan bir beyliği nasıl tahkir ettiklerini gösteren örnekler olarak zikredilmelidir.

[26] İki biyografide de Aydınoğlu Mehmed Bey'in ismi geçmektedir. Fakat tarihen bunun imkansız olduğunu, iki şahsın da ondan sonra gelen beylerle alakası bulunduğunu bildiğimizden dolayı muhtemelen haleflerine göre daha fazla şöhrete sahip olan bu ismin rivayetlerde diğerlerinin yerine geçtiği tahmin edilebilir.

sürdüğü ve adına hutbe okuttuğu için Gelibolulu Âlî de onu bir hükümdar sayıp[27] zamanında gelmiş şairler için müstakil bir başlık açmıştır. Onun şairleri himayeye özen gösterdiğini bildiğimizden dolayı tezkirelerde haklı bir yer işgal ettiğini söyleyebiliriz.

Bu devrin şairlerinden bahsetmeye girişmeden önce Anadolu'da ilk Türkçe divan tertip eden kişi olduğu belirtilen[28] "Niyâzî-i Kadîm"i ele almak doğru olacaktır. Latîfî, tezkiresinde üç Niyâzî'den bahsedip bunlardan Bursalı olanın Yıldırım devri şairi olduğunu ve padişah adına bir divan tertip ettiğini belirttikten sonra üç dilde şiiri bulunduğunu, gazel ve kasidede üstat olduğunu, hatta Ahmed Paşa'nın pek çok manzumesinin ona nazire olduğunu söylemekte, fakat zamanla unutulduğunu, divanının zor bulunduğunu eklemektedir. Kınalızâde ve Âlî de Latîfî'nin verdiği bilgileri ve örnek beyitleri tekrar etmektedir.[29] Sadece Âlî ilave olarak söz konusu divanın Timur vakası dolayısıyla kaybolduğunu belirtmektedir ki bunun bir bilgiden ziyade kendi tahmini olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Niyâzî-i Kadîm'in varlığı hakkındaki bilgimizin tek kaynağı Latîfî'dir. Fakat Ömer b. Mezîd'in 1430'lu yıllarda derlediği nazire mecmuasında devrin hemen bütün birinci ve ikinci sınıf şairleri yer alırken Latîfî'nin bu kadar methettiği Niyâzî'ye ait hiçbir manzumenin yer almaması bu şairin varlığından şüpheye düşürmektedir. Nitekim kendisinden önceki tezkireleri müdekkikane bir surette tenkit eden Riyâzî, divanını gördüğünü belirttiği Bursalı Niyâzî'nin Latîfî'nin belirttiği gibi Yıldırım Bayezid devrinde değil, 2. Bayezid devrinde yaşadığını, Ahmed Paşa'nın ona değil, onun Ahmed Paşa'ya nazireleri olduğunu söylemektedir.[30] Latîfî'nin -diğer muasırı tezkireciler gibi- erken dönem edebiyatı hakkında çok mahdut bir malumatı olduğunu da hesaba katarsak onun kavline rahatça itimat etmememiz gerektiğini kavrayabiliriz. Sonuç olarak elimizdeki verilere göre Yıldırım devrine ait, divan sahibi bir Niyâzî'nin olmadığına hükmedebiliriz.

Divanı elimize ulaşan en eski klasik edebiyat şairi kabul edebileceğimiz Kadı Bürhâneddîn (ö. 1398) ise günümüze tek nüsha olarak gelmesinden tahmin edilebileceği kadarıyla divanının muhtemelen o sırada da ortada olmamasından veya belki bir "Rûm" şairi sayılmadığından dolayı tezkirelerde geçmemektedir. Yalnızca Taşköprülüzâde, ondan bir âlim ve devlet adamı olarak bahseder. Fakat şairliği olduğunu da bildirir. Mecdî, ayrıca Hz. Peygamber methinde Arapça bir kasidesi olduğunu zikredip ilk beytini nakleder.

Şuara tezkirelerinde Nesîmî, beğenilen en eski şair mevkiindedir. Latîfî, Anadolu'da Türkçe şiirle şöhret kazanan ilk şairin o olduğunu söylemektedir. Tasavvufi kimliği ön planda olmakla beraber klasik edebiyatın hususiyetlerini taşıyan bu şair, Sehî haricindeki dört tezkirede de geçmektedir.[31] Hakkında en fazla bilgi veren kaynak Latîfî'dir. Latîfî, onun 2. Murad devrinde "Rûm"a geldiğini belirtmektedir.[32] Onun 1408'den önce, muhtemelen 1405'te idam edildiğini bildiğimiz için bu beyanın yanlış olduğunu söyleyebiliriz. Bağdat'ta Nesîm adlı bir nahiyeden olduğu için bu mahlası aldığı ifadesi de Bağdat'ta böyle nahiye adına kaynaklarda rastlanmadığı için şüphelidir.[33] Latîfî, onun Arapça bir divanı olduğunu söylüyorsa da böyle bir divan ele geçmemiştir. Fazlullâh-ı Hurûfî'den önce Şeyh Şiblî'ye (ö. 946) müntesip olduğu sözü Âlî'nin de belirttiği gibi[34] tarihen imkansızdır. Bu garip anakronizmin, Hallâc'a benzer bir sonu olan Nesîmî'nin, yakın dost oldukları bilinen Hallâc-ı Mansûr ile Ebû Bekir eş-Şiblî hakkındaki bazı rivayetlerde Hallâc yerine geçirilmesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Latîfî, onun aşkın galebe çalması sebebiyle "sırr"ı saklamaya takat getiremediğinden dolayı Halep'teki Arap uleması tarafından idamına fetva verildiğini söylemektedir.

[27] Bkz. Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Y/546, v. 45a-45b.

[28] Ömer Faruk Akün, *Divan Edebiyatı* (İSAM Yayınları, 2013), 64.

[29] Yalnız nedense Kınalızâde, Latîfî'nin bildirdiği diğer Niyâzî gibi onun Sirozlu olduğunu belirtmekte; Âlî ise Bursalı olduğunu söyledikten sonra Latîfî'nin bildirdiği üçüncü Niyâzî gibi Karamanlı olabileceğini söyleyip Latîfî'nin bu Niyâzî için örnek olarak verdiği bir beyti Niyâzî-i Kadîm adına zikretmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla aynı mahlasa sahip şairler birbirleriyle karıştırılmıştır.

[30] Riyâzî Muhammed Efendi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, haz. Namık Açıkgöz (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 330.

[31] Sehî'nin "Rûm" şairi saymadığı için onu tezkiresine almadığı tahmin edilebilir.

[32] Latîfî'nin, "Murâd Han Gâzî" şeklinde belirttiği kişinin birinci değil 2. Murad olduğunu bu ismin tezkirede geçtiği başka pek çok yerden anlayabiliyoruz. Ayrıca Nesîmî maddesinde büyük ölçüde Latîfî'ye dayanan Âlî de onun bu kavlini 2. Murad şeklinde anlayarak Nesîmî'ye 2. Murad devri şairleri arasında yer vermiştir.

[33] Abdülbâki Gölpınarlı, "Nesîmî", *İslâm Ansiklopedisi*, (Milli Eğitim Bakanlığı, 1970), 9: 206-207.

[34] İsen, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, 121.

Onun şair hakkındaki ihtiramkâr ifadelerine karşılık Âşık'ın daha rahat bir üslup kullanması ve idamı hak ettiğini ifade etmesi dikkat çekmektedir. Hatta Âlî bu yüzden Âşık'ı edep dışına çıkmakla suçlamaktadır.[35]

Şeyhoğlu (ö. 1409 öncesi), Sehî'den itibaren kaynaklarda Şeyhî'nin yeğeni Cemâlî ile karıştırılmaktadır. Cemâlî'nin Şeyhzâde lakabını taşıyor olması bu karışıklığa sebebiyet vermiştir.[36] Bununla beraber Sehî, Şeyhoğlu'nun, Germiyanoğullarının nişancısı ve defterdarı olduğunu ve *Hurşîdnâme* mesnevisini (y. 1387) Yıldırım Bayezid'e sunduğunu bildirmektedir ki bu bilgiler doğrudur.[37] Âşık, ona hususi bir başlık açmayıp Emir Süleyman'ın etrafındaki şairlerden biri olarak bahsetmektedir. Onun, Ankara hezimetinden sonra Emir Süleyman'a intisap etmiş olduğu tahmin edilebilir. Yalnız ona *Ferahnâme* isimli bir kitap atfetmesinin, örnek olarak getirdiği beytin Kemaloğlu'nun *Ferahnâme*'sine ait olması ve Şeyhoğlu'na ait böyle bir eserin başka bir kaynakta geçmemesi sebebiyle hatalı olduğu söylenebilir.[38] Âlî'nin, "Cemâlî Şeyhîzâde" başlığında aslolarak Sehî'ye dayanmakla birlikte Emir Süleyman'dan da bahsetmiş olması sebebiyle Âşık'ı da kullandığı anlaşılmaktadır. Latîfî ile Kınalızâde ise onu tezkirelerine almaya değer görmemişlerdir.[39] *Marzubânnâme* tercümesinin kaynaklarda geçmemesi dikkat çekmektedir.

Mevlid'i (y. 1409) ile büyük bir şöhrete erişen Süleyman Çelebi (ö. 1409'dan sonra) tezkirelerde geçen isimler arasındadır. Latîfî, onun 2. Murad devri şairlerinden, İvaz Paşa'nın oğlu Atâyî'nin (ö. 1437) küçük kardeşi olduğunu belirterek doğru olamayacak bir bilgi vermektedir. Âlî, eserinde bunun imkansızlığını belirterek Latîfî'yi cerheder.[40] Bu iki tezkirenin verdiği bazı bilgileri, şairin hayatı hakkında hemen hiç malumatımız olmadığı için tenkit etmek mümkün olmadığından dolayı burada zikretmeyeceğiz.[41] Bunlardan başka Âşık da Yıldırım devrinde artık şairlerin çıkmaya başladığını belirtip örnek olarak Süleyman Çelebi'yi[42] getirmekte ve mevlidinin *Süleyman Mevlidi* olarak tanındığını söylemektedir. Eserin asıl isminin metnin içinde bildirilmesine rağmen andığımız kaynaklarda zikredilmemesi dikkati çekmektedir.

Beş şuara tezkiresinde de geçen en eski şair Ahmedî'dir. Ayrıca *Şakâyık*'ta da yer almaktadır. Bu kaynaklar, onun adını vermezler.[43] Tezkirelerde Germiyanlı veya Sivaslı olduğuna dair rivayetler olup bu husus bugün de açıklığa kavuşturulamamıştır.[44] Sehî, onun Mîr Süleyman'ın teşvikiyle ilimden uzaklaşıp şiire yöneldiğini söyler. Latîfî, bu Mîr Süleyman'ı bir boy beyi olarak tarif eder. Taşköprülüzâde ise şahıs ismi vermeksizin Germiyanoğlunun buna sebep olduğunu zikreder. Böylece önceki tezkirecilerin kastettiği kişinin tarihen de mümkün olduğu şekilde Germiyan beyi Süleyman Şah olduğu açığa çıkmış olur. Sehî onun en güzel eserinin *İskendernâme*'si olduğunu, ayrıca *Cemşîd ü Hurşîd* yazdığını söylemektedir. Divanının meşhur olduğunu da eklemektedir.[45] Farsça-Arapça manzum lügati *Mirkâtü'l-Edeb*, yaygın olmasına rağmen tezkirelerin bundan bahsetmemesi dikkati çekmektedir.[46] Bu durumun eserin Türkçeyi ilgilendirmemesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Latîfî, onun *Kânûn* ve *Şifâ*'nın konularını manzum olarak anlattığı bir

[35] İsen, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, 122. Âşık Çelebi, softaca diyebileceğimiz bu tavrının bir benzerini şair Usûlî hakkında yazdıklarında daha açık sergilemektedir: "Şeyh İbrâhimîlere isnâd olınan ilhâd tohmın Rûm'da ol ekmişdür ve *Nesîmiyyât* türrehâtından getürdügi nihâl-i nihâd-ı dalâli ol dikmişdür. Niçe onup bitmeyecekler gelüp ol tohmı ekmege başlamışlar ve niçe ber-hurdâr olmayacaklar ol nihâle budaklar aşlamışlardur. Hak Te'âlâ tohmların çüride ve köklerin kurıda" (Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ: İnceleme-Metin*, 344-346). Buradaki "Nesîmiyyât" ile Nesîmî tarzı söz ve fikirlerin kastedildiği anlaşılmaktadır.

[36] Ömer Faruk Akün, "Şeyhoğlu," *İslâm Ansiklopedisi* (Millî Eğitim Bakanlığı, 1970), 11: 481.

[37] Sehî Beg, *Heşt-Bihişt*, 72-73.

[38] Köprülüzade M. Fuad, "Hatiboğlu," *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar* içinde (Kanaat Kitabevi, 1934), 195-198.

[39] Yalnız Latîfî, Şeyhî'den bahsederken *Hüsrev ü Şîrîn*'den önce *Varka vü Gülşâh*, *Hurşîd ü Ferahşâd* gibi mesnevilerin kaleme alındığını söylemektedir ki bilgimize göre o tarihe kadar yazılmış tek *Hurşîd ü Ferahşâd* mesnevisi Şeyhoğlu'nun olduğu için onun eserini kastettiği düşünülebilir.

[40] İsen, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, 120.

[41] Fakat Âlî'nin Süleyman Çelebi'nin dedesinin Şeyh Mahmud isminde biri olup mahlas edinmemekle beraber arada şiir söylediği ve Süleyman Paşa için bir duanâme yazdığı hakkındaki rivayetin güvenilmez olduğunu söyleyebiliriz.

[42] İsmini Süleyman Fakîh şeklinde belirtir.

[43] İlk olarak *Keşfü'z-Zünûn*'da adının Tâceddîn İbrâhim bin Hızr olduğu geçmektedir. Başka bir rivayet olmadığı için bu bilgi doğru kabul edilmektedir.

[44] Günümüzde ayrıca Amasyalı olabileceği de zikredilmeye başlanmıştır!

[45] Âşık Çelebi ise şiirlerinin az tanındığını söyler. Bu durumu iki eser arasında geçen otuz seneye bağlamanın yanlış olacağını düşünüyoruz. İki müellifin sözlerini bir gerçeğin bildirilmesinden ziyade kendi görüşleri olarak telakki etmek daha sıhhatlidir.

[46] Ayrıca yine Farsça yazdığı Arapça sarf ve nahiv manzumeleri ile edebî bilgilere dair kitabı da zikredilmemektedir.

kitabının olduğunu bildirir. Âlî de ondan naklen aynı şeyi tekrarlar. Sonraları bir İbn Sînâ tercümesi zannedilen bu eserin *Tervîhü'l-Ervâh* adlı manzum bir tıp kitabı olduğu bugün anlaşılmıştır.[47] Himayelerini gördüğü Aydınoğullarıyla olan ilişkisine kaynaklarda hiç temas edilmediğini belirtmek gerekir. Ahmedî çeşitli fıkralara da konu olmuştur. Molla Fenârî ve Hızır Paşa ile Mısır'da beraber tahsil görmelerine dair olanın gerçekliği tarihen çok uzak bir ihtimaldir.[48] Şeyhî ile arasında geçen hikâyenin de ikisinin yaşlarının uymaması sebebiyle yanlış olduğu açıktır.[49] Timur'la arasında geçen fıkra da Timur'la bir ilişkisi olduğu çok şüpheli olduğu için güvenilmezdir.[50] Âşık Çelebi'deki Ahmedî maddesi, *Şakâyık*'ın tezkireler üzerindeki tesirine güzel bir örnektir. Âşık, yazdıklarının mühim bir kısmını *Şakâyık*'tan almıştır. Mecdî ise İbn Arabşâh'tan naklen kendisinden önceki Türkçe kaynaklarda olmayan bilgiler verir: Onun *Kasîde-i Sarsarî*'ye şerhi olduğunu belirtir ve daha önemlisi 1413 başlarında seksen yaşını geçmişken Amasya'da öldüğünü bildirir. Bu son bilgi, onun hayatı hakkındaki en kıymetli rivayetlerdendir. Ahmedî'nin şairliği hakkında Latîfî'den itibaren umumiyetle menfi görüş bildirildiğini belirtmek gerekir.[51]

Âşık Çelebi, iki yerde; Emir Süleyman'ın çevresindeki şairlerden bahsederken ve Ahmedî maddesinde, Ahmedî'nin kardeşi Hamzavî'ye (ö. 1412?) yer verir. Onun Hamza kıssalarını mensur olarak yazıya geçirip kendi manzumeleriyle süslediğini, bu eseri dolayısıyla Hamzavî mahlası aldığını söyler. 24 ciltlik bu eserinden sonra yine 24 cilt olarak manzum-mensur bir *İskendernâme* de yazdığını belirtir. Âlî, Hamzavî için müstakil başlık açmasına rağmen Âşık'ın söylediklerini yanlış bir şekilde tekrarlamaktan öteye gitmez. Onun Hamzavî'ye atfettiği *İskendernâme*'yi Ahmedî'nin eseri olarak telakki eder.

Ahmed-i Dâî (ö. 1429'den sonra), bu dönemin önemli isimlerinden birisidir. Âşık haricindeki dört tezkirede de kendisinden bahsedilir.[52] Sehî, onun Mir Süleyman şairlerinden olduğunu belirtir. Divanı olduğunu, Mir Süleyman adına *Çengnâme* isimli bir kitap yazdığını bildirir.[53] İnşaya dair, katipler tarafından el üstünde tutulan bir kitabı olduğunu söyler. Latîfî, onu Germiyan beyi Mir Süleyman'ın şairlerinden biri olarak tanıtır. Dâî, aslında Yıldırımın oğlu Emir Süleyman'ın himayesinde bulunmuş, *Çengnâme*'sini de ona sunmuştur. Dolayısıyla Latîfî ve büyük ihtimalle Sehî, onu Germiyan Beyi Süleyman Şah ile karıştırmaktadırlar. Latîfî, eserinin yeni versiyonunda onun *'Ukûdu'l-Cevâhir* isimli Farsça-Arapça manzum bir lügati olduğunu ekler. İlk versiyonda inşa kitabının yalnızca varlığından söz ederken yeni versiyonda bundaki elfâz ve tabiratın artık eskimiş olduğunu, onunla amel edilemeyeceğini belirtir. Âlî, Âşık Çelebi'de yanlış olarak Şeyhoğlu'na atfedilen *Ferahnâme*'yi muhtemelen elindeki Âşık Çelebi nüshasındaki kusur dolayısıyla Dâ'î'ye atfetmiştir. Şairin başta *Miftâhu'l-Cenne* olmak üzere daha pek çok eserinin olmasına rağmen bunların zikredilmemesi, zaten bir tezkire maddesine göre az sayılamayacak kadar eserinin anılmış olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

Şeyhî, fetihten önceki edebiyatın en önde gelen şairi kabul edilmektedir. 16. asır kaynakları, ittifak hâlinde onun *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisi ile ilk defa olarak Anadolu'da makbul bir mesnevi yazıldığını beyan etmektedirler. Latîfî'nin, mukaddimesinde onu en büyük mesnevi yazarı olarak tavsif etmesi, o sırada bile üstünlüğünü koruduğunu göstermektedir.[54] Fakat *Hüsrev ü Şîrîn*'in içindeki arkaik tabirlerden dolayı tenkit edilmemesi gerektiğini bildirmesi, eserin 16. asırdaki edebî zevk ile tam manasıyla uyuşmadığına da işaret etmektedir. Şeyhî'nin şiirleri ile de beğenildiği, bu döneme ait nazire mecmualarındaki manzumelerinin

[47] M. Fuad Köprülü, "Ahmedî," *İslâm Ansiklopedisi* (Millî Eğitim Bakanlığı, 1965), 1: 219.

[48] Tunca, Kortantamer, "Yeni Bilgilerin Işığında Ahmedî'nin Hayatı," *Eski Türk Edebiyatı: Makaleler* içinde (Akçağ Yayınları, 1993), 9.

[49] Kortantamer, "Yeni Bilgilerin Işığında Ahmedî'nin Hayatı," 12-13.

[50] Kortantamer, "Yeni Bilgilerin Işığında Ahmedî'nin Hayatı," 20-21.

[51] Bu menfi görüş, yalnız divanına karşı olmayıp *İskendernâme*'sini de şamildir. Buna rağmen bu mesnevinin –bu tezkirelerden sonra da- bu kadar rağbet görmesi ilgi çekici bir durumdur. Bunun, eserin, Türk edebiyatındaki *Şehnâme* eksikliğini doldurmasından kaynaklandığı tahmin edilebilir.

[52] Yalnız Emir Süleyman şairlerinden biri olarak Dâ'î'nin ismini zikreden Âşık'ın onun için bir madde açmaması gerçekten gariptir. Bunun bir zühul eseri olduğu düşünülebilir.

[53] Fatih Köksal, kaynaklarda –muhtemelen eserin konusuna istinaden- *Çengnâme* olarak geçen, modern araştırmalarda da aynı isimle anılan bu eserin asıl adının *Uşşâknâme* olduğunu belirtmektedir (Fatih Köksal, "Ahmed-i Dâî'nin Çeng-nâmesi'nin (Uşşâk-nâme) Yeni Bir Nüshası ve Nüsha Farkları," *Prof. Dr. Vahit Türk Armağanı* içinde (Kesit Yayınları, 2020), 931.

[54] Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*, 104.

çokluğundan anlaşılmaktadır. Şairin adını Sehî ve Latîfî, Yûsuf; Âşık ve Mecdî ise Sinân olarak belirtirler. Divanında üç yerde adını Yusuf olarak belirttiği için[55] ilk rivayet doğru olmakla beraber Sinânüddîn'in Yûsuf ismiyle beraber lakap olarak kullanımının çok yaygın olduğu düşünülürse diğer rivayette de haklılık payı olabileceğine hükmedebiliriz. Sehî ve Latîfî yine ittifak hâlinde *Harnâme*'nin Sultan 2. Murad'a sunulduğunu söylerlerken Âşık Çelebi (ve ondan naklen Kınalızâde ile Âlî) Çelebi Mehmed'e sunulduğunu söyler. Bugünkü bilgilere göre eser, galip ihtimalle 2. Murad'a sunulmuştur. Sehî, Şeyhî'nin İran'da Seyyid Şerîf Cürcânî ile beraber okuduğunu bildirir. İkisinin doğum yılları arasında 30 yıldan fazla olması bunun pek mümkün olamayacağını göstermektedir. Latîfî, doğru bir şekilde onun bir müddet Germiyanoğullarına bağlı olduğunu söyler. Fakat kasideler sunduğu Yâkub Beyin ismini vermez. Âlî ise enteresan bir şekilde bu emiri, köylü (kaba saba) bir hükümdar olarak tavsif eder ve güzel şiirden anlamadığını belirten bir hikâye nakleder. Sehî, mezarının Kütahya'da olduğunu bildirir. Taşköprülüzâde'nin, onun kabrini ziyaret ettiğini ve çok ziyaretçisi bulunan bir kabir olduğunu beyan etmesi önemlidir.[56] Kaynaklarda Şeyhî, eserleri ve münasebetleri hakkında çok sayıda rivayet vardır. Sözü uzatmamak için onları burada zikretmeyeceğiz. Fakat teyidi mümkün olmayan ve pek çoğunun sadece yakıştırma olduğunu tahmin edebileceğimiz bu rivayetler, en azından onun şöhretinin yaygınlığını göstermektedir.

Kaynaklarda bu dönemin önde gelen şairlerinden biri olarak söz edilen Atâyî'yi bir kenara koyarsak tezkirelerde geçmesi, muhtelif özellikleri sebebiyle dikkat çeken bazı şahısları burada zikredebiliriz. Tasavvufi şahsiyetlerin klasik edebiyat şairlerinden ayrılan tarafları olması sebebiyle tezkirelerde ne kadar yer aldıkları önemli bir sorudur. *Gülşen-i Râz* mütercimi Elvân-ı Şîrâzî'nin (ö. 1426'dan sonra), Sehî, Latîfî ve Âlî'de geçtiği görülmektedir. Şîrâzî'nin Hacı Kemal'de 59 manzumesinin olması da dikkati çekmektedir. Yazıcızâde Muhammed (ö. 1456'dan sonra) ise ilk olarak Lâmi'î Çelebi'de geçmektedir. Lâmi'î onu Ahmed-i Bîcân'la beraber anmış ve *Muhammediye*'si hakkında övücü ifadeler kullanmıştır. Latîfî, Yazıcızâde hakkında daha tafsilatlı bilgi verir. Hacı Bayram'a bağlı olduğunu, *Envârü'l-Âşıkîn* sahibi kardeşi Ahmed Bîcân'la beraber tasavvufta çok ilerlemiş olmakla beraber irşad postuna geçtiklerinin duyulmadığını belirtir. *Muhammediye*'nin *Megâribü'z-Zamân*'ın tercümesi olduğunu, hususi bir tarzda ve çeşitli bahirlerde yazıldığını ifade eder. Taşköprülüzâde, onun İbn Arabî'nin *Füsûs*'una şerh yazdığını söyler. Mecdî, tercümesine yeni bilgiler ilave eder. Onun bir Fâtiha tefsiri olduğunu yazar. Bugün bu tefsirin müstakil bir eser olmayıp *Megârib*'in bir kısmı olduğu anlaşılmıştır.[57] Mecdî, ayrıca *Muhammediyye*'nin Gelibolu'da denize bakan bir musallada telif edildiğini, müellifin buraya bir mescid yaptırıp hakkında Türkçe bir kıta söylediğini ifade edip kıtayı verir. Âlî, onu şairler faslında değil, şeyhler kısmında zikreder. Gelibolulu olması sebebiyle üzerinde bilhassa durduğu görülmektedir. Bu şehirde Yazıcızâde hakkında dolaşan bazı rivayetleri bildirmesi kıymetlidir.[58] Babası *Şemsiyye* sahibi Yazıcı Sâlih'i tanıtması da önem taşımaktadır. Son olarak Âşık Çelebi'nin haklarında müstakil bir madde açmamakla beraber Yazıcızâde ve kardeşini hatalı olarak Çelebi Mehmed devri şairleri arasında kısaca andığını belirtebiliriz.

Tarihe dair bazı manzum eserlerin de tezkirelerde yer alabildiği görülmektedir. Sehî, Za'îfî (ö. 1446'dan sonra) tarafından yazılan Sultan II. Murad'ın gazaları hakkındaki kitabı haber verir. Günümüze sonu eksik tek nüshası intikal edebilen ve bugünkü bilgilerimize göre Osmanlıda yazılan ilk gazavatnâme olan bu eser, Âlî'de de geçer. Fakat sadece Sehî'nin verdiği bilgileri ve örnek beyitleri nakletmesinden eseri görmediğini tahmin edebiliriz. Yalnız Âlî'nin bahsettiği Ârif Ali (ö. 2. Murad devri?) ise dikkat çekmektedir. Âlî, *Dânişmendnâme*

[55] Halit Biltekin, "Şeyhî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)" (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2003), XII. Ulusal Tez Merkezi (126354).

[56] *Şakâyık* mütercimlerinden İbrâhim b. Ahmed el-Amâsî, mezarın yerini Kütahya'dan Bursa'ya giden yol üzerinde Dumlupınar denilen yerde olduğunu belirterek tebyin eder. Burada günümüzde de Şeyhî adına bir mezar mevcuttur.

[57] Mehmet Bilal Yamak, *Yazıcızâde Kardeşler: Muhammed Efendi-Ahmed-i Bîcân* (Ötüken Neşriyat, 2022), 65-66.

[58] Âlî, Yazıcızâde'nin ettiği âhla *Muhammediyye* nüshasını tutuşturması hakkındaki bildiğimiz kadarıyla ilk kendisinde geçen meşhur rivayetin yanında çok fazla yaygınlaşmamış bir rivayeti de zikretmektedir. Buna göre Ahmed-i Bîcân önceleri içkiye düşkün, ibadetten uzak biriymiş. Ağabeyine "Sen eserlerinle kıyamete dek dua alacaksın, benimse buna imkânım yok" demiş. Ağabeyi bunun üzerine onun adına *Envârü'l-Âşıkîn*'i yazmış. Sonraları kardeşinin doğru yola girmesini de sağlamış (Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Y/546, v. 86a-86b). Elimizdeki bütün malumatla çelişen bu rivayetin halk muhayyilesinde ortaya çıkmış hikâyelerden biri olduğuna şüphe yoktur.

kitabını *Mirkâtü'l-Cihâd* ismiyle tekrardan kaleme aldığı bu müellif hakkında yeterli bilgiye sahip olduğu için onu da eserine kaydetmiş gözükmektedir. Sultan 2. Murad devri şairleri hakkındaki bölümün son kişisi olarak zikrettiği Ârif Ali hakkındaki sözlerinin nihayetinde yazdıkları dikkat çekmektedir. Bu tür bir şairin burada zikredilmesinin belki garip karşılanacağı fakat bir padişah devrindeki çok sayıda şair arasında günümüze intikal edebilen az sayıdaki kişiden biri olması her hâlükârda bir mana ifade ettiği için zikrinin uygun görüldüğünü söylemektedir.

Son olarak Osmanlı hanedanı arasında ilk şair olarak zikredilen 2. Murad'a temas edebiliriz. İlk olarak Sehî, onun şiir söylediğinden bahsedip üç beytini örnek olarak verir. Latîfî de onu şairliğinden ve şairleri korumasından bahsedip Sehî'nin zikrettiği bir beyit ile başka bir beytini aktarır.[59] İkisi de bir mahlas edinmiş olduğundan söz etmez. İki tezkirecinin de açıkça onun hanedanda şiir söyleyen ilk kişi olduğunu belirtmesi, bu kaynaklara tamamen güvenmemiz için bir sebep yoksa da, elimizde daha mevsuk bir kaynak olmayışı dolayısıyla kabul etmemiz gereken bir görüştür.[60]

Şuara tezkirelerinde 2. Murad devrinin sonuna kadarki döneme ait başka şair isimleri de geçmekle beraber[61] bunların hepsinin burada zikrine lüzum görülmemiştir. Fakat isimleri hiç geçmeyen bazı şairlere temas edilebilir. Kaynaklarda geçmeyen Mehmed'in *Işknâme*'sinin (y. 1397) her ne kadar Emir Süleyman'a sunulmuşsa da günümüze tek nüsha olarak gelmesi okunmaya devam eden bir eser olmadığını göstermektedir. Günümüzde sadece üç nüshası bulunan *Gül ü Hüsrev*'in müellifi Tutmacı'nın da kaynaklarda geçmemesi çok yadırganacak bir durum değildir. Çeşitli nüshaları bulunan *Ferahnâme*'nin sahibi Hatiboğlu da şuara tezkirelerinde yer almamaktadır.[62] Buraya kadar zikrettiklerimiz, yoklukları anlaşılabilecek kişilerdir. Fakat *Siyer*'inin yüze yakın nüshası bulunan Erzurumlu Darîr'in yahut *Câmasbnâme*'sinin onlarca nüshası bulunan Musâ Abdî'nin biyografi kaynaklarında geçmemesi kayda değerdir.

Yukarıda şuara tezkirecilerinin klasik edebiyatın tam manasıyla temsilcisi olmayan tasavvufi şahsiyetleri de eserlerine almalarının nadir rastlanan bir durum olmadığının örnekleri görülmüştür. Fakat aslen Kalenderi olmakla beraber Bektaşi edebiyatının da kurucusu kabul edilen Kaygusuz Abdal'ın (ö. 1444) tezkirelerde yer almadığı müşahede edilmektedir. Müelliflerin ondan habersiz olması mümkün olmadığına göre onu tezkirelerine uygun görmedikleri anlaşılmaktadır. Bununla beraber Hacı Kemal'in mecmuasında üç manzumesinin bulunmasının yanı sıra *Câmiü'l-Meânî*'de önemli bir yekun oluşturacak kadar şiirinin yer alması üst kesim tarafından tamamen göz ardı edilen bir şair de olmadığını göstermektedir.

4. 1453 Sonrası

Kaynaklarda İstanbul'un fethinden sonraki şairler hakkında öncesine göre daha fazla bilgi yer almaktadır. Bunda şair sayısının artması kadar bu zamana dair verilerin daha fazla olmasının da etkisi olduğu düşünülebilir. Latîfî'nin, kasidede Ahmed Paşa, gazelde ise Necâtî'nin (ö. 1509) en büyük şairler olarak kabul edildiğini bildirmesi bu dönemde divan edebiyatının, klasiklerini oluşturmaya başladığını göstermektedir. Bilhassa Necâtî'ye burada ayrı bir yer açmak gerekmektedir. Onu "Rûm" şuarasının üstadı olarak kabul eden tezkireciler, onunla beraber Osmanlı şairlerinin Acem şiirini taklit etmekten kurtulduğunu iddia etmektedirler. Bu önemi dolayısıyla burada onu Osmanlı edebiyatının gelişiminde bir merhale kabul ederek İstanbul'un fethinden onun ortaya çıkışına kadar geçen süre içerisinde gelen şairler hakkında biyografi kaynaklarının bildirdiklerine göz atılacaktır.[63] Belirttiğimiz gibi bu dönemde zuhur eden şairlerin sayısı çok fazla olduğu için burada önceki bölüme göre daha fazla özetleme ihtiyacı hâsıl olmuş ve yalnız en önemli şahıslar hakkında verilen malumat –onun da ancak bir kısmı- üzerinde durulmuştur.

[59] Kınalızâde de 2. Murad bahsinde yalnız Latîfî'deki bu iki beyti zikretmektedir.
[60] Bazı muahhar kaynaklarda daha eski Osmanlı hükümdarlarına atfedilen şiirler yer almaktadır (Bkz. Öztoprak vd., *Osmanlı Hanedan Şairleri 1: Osman Bey'den Vahdettin'e* (İdeal Kültür Yayıncılık, 2021), 37-91).
[61] Mesela *Sinâme* mesnevisinin sahibi Hümâmî, Âşık Çelebi haricindeki dört tezkirede de geçmektedir.
[62] Yalnız Taşköprülüzâde, şairlik yönünden hiç söz etmeksizin Hatiboğlu diye meşhur Tâceddîn İbrâhîm adındaki bir müderristen bahseder.
[63] Dolayısıyla 1480'li ve 90'lı yıllarda eser vermiş olmakla beraber ölümü 1509'dan sonra olan şahıslar incelenmemiştir.

Bu dönemde edebî faaliyetlerin artmasının bir işareti olarak Fatih'ten (salt. 1451-1481) itibaren mahlas ve divan sahibi hanedan şairlerine rastlanmaya başlamasını zikretmek gerekir. Tezkireler, Fatih'in Avnî mahlasıyla, halefi Bayezid'in (salt. 1481-1512) Adlî mahlasıyla şiir söylediklerini belirtip beyitlerine örnek getirmektedirler. Latîfî'nin; Bayezid'in, manzumelerini özenerek yazdığını ve ecdadından daha üstün bir şair olduğunu belirtmesini burada kaydedebiliriz. Âşık Çelebi'nin düzenli bir geliri olmayan şairlere aylık biner akçe ihsan dağıtmayı Fatih'in başlattığını, sonrakilerin de onun izinde giderek hak edenler için bu âdeti devam ettirdiğini söylemesi önemlidir. Aşağıda bahsedeceğimiz Fatih'in diğer oğlu Cem Sultan (ö. 1495), hanedandaki en üstün şair olarak kabul edilmektedir. Yine bu dönemde bilgilerimize göre ilk defa olarak sadrazam şairler görünmeye başlamıştır. Mahmud Paşa (ö. 1474), şiirleri ve inşasıyla tezkireler tarafından beğenilen bir ediptir. Hâmîlik ettiği Karamanî Mehmed Paşa da (ö. 1481) Nişânî mahlasıyla söylediği şiirleri ve münşeatıyla takdir gören bir sadrazamdır.

Ahmed Paşa'nın memleketini Sehî, Edirne; Latîfî ve Âlî ise Bursa olarak bildirmektedirler. Bugün Bursa rivayetinin yanlış olup Paşa'nın orada uzun müddet yaşamasından dolayı oraya nisbetle tanınmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.[64] Kınalızâde, babasının kendi babasından işittiğine göre Ahmed Paşa'nın evvela başarısız bir şairken Nevâyî'nin 33 gazelini tanzir ettikten sonra şiirde maharet kesbetmeye başladığını ifade eder.[65] Bazı 19. asır müelliflerince de bir hakikatmiş gibi tekrar edilen bu rivayetin asılsızlığı daha sonra isbatlanmıştır.[66] Sehî, Paşa'nın *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi yazdığını fakat eserin ortada olmadığını söylemektedir. Başka hiçbir kaynakta geçmeyen bu rivayetin hatalı olduğuna hükmedebiliriz.[67] Ahmed Paşa'nın oğlanlardan hoşlandığı yolundaki Fatih'le arasında geçen bir hikâyenin, Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi'de aldığı farklı şekiller bu tür dedikoduların her nakilde nasıl değişebileceğini gösteren güzel bir örnektir.[68] Ahmed Paşa'nın gerçek olduğu tahmin edilebilecek bu özelliği hakkında Taşköprülüzâde'nin söyledikleri ise ilgi çekicidir. O, eserinde ele aldığı şahısları verese-i enbiyâ olarak görüp çoklukla haklarındaki müsbet şeyleri yazmakta, onlara dair menfi rivayetler varsa ya bunları görmezden gelmekte, yahut yanlışlıklarını beyan etmektedir. Burada da Ahmed Paşa hakkındaki bu ithamların asılsız olduğunu babasından işittiği bir rivayetle isbat etmek istemektedir. Buna göre devrinin büyük âlimi Hocazâde, bir gün babasına Ahmed Paşa ile arasında geçen bir muhavereyi nakletmiş ve buna dayanarak onun iktidarsız olduğu için hiç evlenmediği kanaatinde olduğunu belirtmiştir. Âşık Çelebi ise bazılar onun hakkında iktidarsızdır diye rivayet ederler deyip isim vermeden Taşköprülüzâde'yi tenkit etmektedir. Ahmed Paşa'nın amcazâdesinden işittiğine göre Fatih, ona sarayındaki kadınlardan birini vermiş ve bu kadından yedi-sekiz yaşlarında vefat eden bir kızı olmuştur.

Tezkireler, Karamanlı Nizâmî'nin (ö. 1473?) büyük bir şair olduğunda ittifak hâlindedir. Hatta Latîfî, o ortaya çıkınca Ahmed Paşa'nın şöhretinin düştüğünü söyleyecek kadar ileri gider. Bu, şüphesiz mübalağalı bir ifade olmakla beraber onun Ahmed Paşa ile Necâtî arasında ortaya çıkan en dikkat çekici şair olduğunu söylemek mümkündür. Fakat çok erken vefat ettiği için şiirdeki kabiliyetinin tam manasıyla inkişafına fırsat bulamamıştır. Bununla beraber Âşık ve ondan naklen Âlî'nin, onun 18 yaşında öldüğünü söylemeleri abartılıdır. Onun 30 yaşını gördüğü tahmin edilebilir.[69]

Bu dönemde Türk edebiyatının tanıdığımız ilk kadın şairi Zeyneb Hatun da (ö. 1474) ortaya çıkmıştır. Fakat ne yazık ki Sehî ve Latîfî'nin naklettikleri birkaç parça manzume haricinde elimize eserleri geçmeyen bu şairin hayatı hakkında çok yetersiz malumata sahibiz. Latîfî, onun Kastamonu Bakırküresi'nde doğduğu, babası tarafından iyi bir şekilde yetiştirildiği, tertip ettiği divanını Fatih'e sunduğu ve hiç evlenmediği bilgilerini vermektedir. Âşık, bu bilgilerin bazısıyla çelişen beyanlarda bulunmaktaysa da hem söz konusu

[64] M. Fuad Köprülü, "Ahmed Paşa," *İslâm Ansiklopedisi* (Millî Eğitim Bakanlığı, 1965), 1: 187.
[65] Bu rivayetin ilk şekli Âşık Çelebi'de geçer. Buna göre 2. Bayezid, elindeki Nevâyî'ye ait 33 gazeli, nazire yazması için Ahmed Paşa'ya vermiştir ki bunun hatalı olduğunu söylememiz için herhangi bir sebep yoktur.
[66] Köprülüzade M. Fuad, "Ali Şîr Nevâî ve Tesirleri," *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar* içinde (Kanaat Kitabevi, 1934), 264-266.
[67] Köprülü, "Ahmed Paşa," 191.
[68] Garîbî'nin rivayeti de bu üç tezkireciden farklılaşmaktadır: Babacan, *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm: Garîbî Tezkiresi,* 74-75.
[69] Haluk İpekten, *Karamanlı Nizâmî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı* (Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974), 23.

şairin Latîfî ile aynı yöreden olması, hem de Âşık dâhil sonraki tezkirecilerin manzumesine örnek olarak yalnız onun zikrettiği gazeli almaları sebebiyle Latîfî'nin daha güvenilir bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Âşık'ın onun Amasyalı bir kadı'nın kızı olduğunu, Şehzade Ahmed'in meclisine devam ettiğini söylemesi bazı rivayetlerde onun Mihrî ile karıştırılmasından kaynaklanmışa benzemektedir. Âlî'nin, kimse evlendiğini haber vermemiştir demesi Zeyneb Hatun maddesinde yalnız Latîfî'yi okuyup Âşık'a hiç bakmadığını göstermektedir.

Cem Sultan, tezkireciler tarafından hanedana mensup şairler arasında en başarılı olanı kabul edilmektedir. Hatta Âşık ile Âlî yalnız onun için şairler arasında da bir bahis açmaktadır. Bununla beraber mesnevisi *Cemşîd ü Hurşîd*'den yalnız Sehî, o da ismini yanlışlıkla *Hurşîd ü Ferahşâd* şeklinde naklederek, bahseder. Bu durum, eserin günümüze sadece iki nüshayla intikal etmiş olması vakıasıyla birlikte düşünülünce o zaman da pek okunmadığına işaret etmektedir. Âşık Çelebi'nin ve ondan naklen Kınalızâde'nin Cem Sultan'ın Bayezid'in ağabeyi olduğunu bildirmeleri çok garip bir hatadır. Yine Âşık'ın hicrî 900 yılında ölen Cem'in ölüm tarihini yanlış olarak iki defa 901 diye belirtmesi de ciddi bir yanlışlıktır. İstişhad ettiği tarih beytinin 900 yılını verdiği düşünülünce bunun bir zühul eseri olduğuna hükmedebiliriz.

Âşık'ın Cem'le sürgünde beraber bulunan ve onun emriyle İstanbul'a giden şair Sa'dî'nin[70] (ö. 1482?), ölümüne sebep olan bu yolculuğunun sebebini tezkiresinde iki yerde iki farklı şekilde belirtmiş olması dikkat çekmektedir. Sa'dî hakkında yazdığı maddede onun İstanbul'daki ahvali soruşturmak üzere geldiğini belirtir ki bu, zımnen Cem'in tekrar taht kavgasına kalkışma fırsatı olup olmadığını tetkik manasını taşımaktadır. Fakat Cem Sultan hakkında yazdığı maddede ise onun İstanbul'a Cem'in divanı ile Kerem redifli kasidesini Bayezid'e ulaştırmak üzere gönderildiği söylenmektedir. Bu tezatlı ifadelerden tabii ki ilk elde konu hakkında iki farklı rivayetin mevcut olduğu anlaşılmaktaysa da müellifin çelişmesinin, iki kısmı yazışı arasında uzun bir zaman geçmesinden ve bir seferinde bir rivayeti, diğerinde öbür rivayeti daha tercihe şayan bulmuş olmasından kaynaklandığı tahmin edilebilir.

Fatih devrinde yazılmış mesnevilerin en makbulü sayabileceğimiz *Fürkatnâme'nin* sahibi Halîlî (ö. 1485), beş tezkirede de yer almakla beraber eseri hakkında yanlış bilgiler geçtiği görülmektedir. Kaynakların eserin tam ve doğru adını belirtmeye her zaman dikkat etmeyip halk arasında yaygın olan isimlendirmesini kullanmalarının bir örneğine burada da rastlanmaktadır. Sehî, Latîfî ve Âlî, eserin ismini *Firâknâme* olarak verirler. Âşık ise daha da ileriye giderek *Dîvân* olarak belirtir. Eserin doğru ismini yalnız Kınalızâde verir. Bundan daha büyük bir problem, eserin yanlış değerlendirilmesine yol açacak bilgilerdir. Bütün tezkireciler, eserin dünyevi bir aşktan kaynaklandığını ifade etmektedirler. Hâlbuki eser tamamen tasavvufi mahiyettedir.[71] Sehî ve Latîfî, onun tasavvufa bu sözde aşk vakasından, dolayısıyla eserin yazımından sonra meylettiğini söylemektedirler. Ancak eserin tasavvufi olduğu göz önüne alındığında bu da yanlıştır. Tezkirecilerin hepsi müellifin eseri gençliğinde yazdığından bahsetmektedirler. Fakat eserin içinde yaşlılık zamanında yazıldığını belirten beyitler vardır. Bütün bu hatalar, tezkirecilerin bahsettikleri bu mesneviyi okumadıklarını göstermektedir.

Divan edebiyatının esas olarak şiire dayandığı, nesrin ona göre ikinci derecede bir önemi olduğu malumdur. Bu durum aslında modern öncesi edebiyatlar için umumi bir vakıadır. Edebiyatımızın başlıca kaynakları olan ve bu makalenin ana malzemesini oluşturan şuara tezkireleri de adlarından anlaşılacağı gibi şairleri toplama maksadıyla yazılmışlardır. Bununla beraber müellifler yukarıda da bazı örneklerini gördüğümüz üzere ele aldıkları bazı şahısların inşada da maharetleri olduklarını söylemeyi ihmal etmezler. Fakat bu kimselerin, yine de şair tarafları dolayısıyla bu kitaplara girdikleri anlaşılmaktadır. Türkçede edebî nesrin kurucusu kabul edilen Sinan Paşa (ö. 1486) ise şimdiye kadar gördüğümüz edebiyatçılardan ayrışmak-

[70] Nazire mecmualarındaki şiirlerinin çokluğuna nazaran zamanın beğenilen şairlerinden olan Sa'dî'nin divanının bir nüshasına hiç rastlanmamış olması gariptir.

[71] Bu duruma ilk Alî Emîrî dikkat çekmiştir (Alî Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid* (Matbaa-i Âmidî, 1328) 1: 277-291). Sonraları Fevziye Abdullah Tansel ile Günay Kut da Emîrî'nin bu görüşünü devam ettirmişerdir. Bkz. Fevziye Abdullah, "Halîlî," *İslâm Ansiklopedisi* (Millî Eğitim Bakanlığı, 1964), 5: 162-164; Günay Kut, "Fürkat-Nâme," *Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı Belleten* 25 (1977): 333-353.

tadır. Mahlas edinip kaside ve gazel söylemeyi tercih etmeyen Paşa, Latîfî ve Kınalızâde'nin tezkirelerinde yer almaktadır. En meşhur eseri, içinde mühim miktarda manzum kısımlar da bulunmakla beraber nesri ile ön plana çıkan *Tazarru'nâme*'dir. Bunun haricinde mensur *Tezkiretü'l-Evliyâ* tercümesi de tezkirelerde zikredilmektedir. Büyük bir âlim olduğu için Taşköprülüzâde, onun hayatını tafsilatlı bir şekilde anlatmayı gerekli görmüştür.[72] Mezkur iki eserini isimlerini vermeden münâcât ve evliyâ menâkıbı hakkında birer kitap şeklinde belirtmeyi yeterli görmüştür. Mecdî, tercümesinde *Şakâyık*'taki malumata bazı ilaveler yapmayı ihmal etmemiştir. Âlî, Paşa'yı eserinin ulema faslında zikretmiş ve yalnız *Şakâyık*'taki bilgileri nakletmekle yetinmiştir. Paşa'nın önde gelen talebesi Molla Lütfî'nin (ö. 1495) ise günümüzde hocasının aksine edebî yönüyle değil ilmî tarafıyla tanınmasına rağmen dört şuara tezkiresinde de yer alması dikkat çekmektedir. Bunda latifeleri dolayısıyla edebî muhitlerde ismi çok geçen birisi olmasının payı olduğu düşünülebilir. Latîfî, onun Arapça kaside ve inşalarının çok olduğunu fakat şiirlerinin şöhret bulmadığını söylemektedir. Bununla beraber –belki de bu yüzden- Latîfî ve Âşık, şiirleriyle şöhret bulmuş pek çok şaire göre onun manzumelerini daha fazla nakletmektedirler. Âlî ise onu yalnız ulema faslında zikredip şiirlerinden hiç bahsetmez.

Hamdullah Hamdî (ö. 1503), kaynaklarda hayatı hakkında çokça bilgi bulunan bir şahsiyettir. Fatih devrinin meşhur şeyhlerinden Akşemseddin'in oğlu olup ömrünü Göynük'te geçiren şair, mesnevileriyle öne çıkmaktadır. Bilhassa *Yûsuf u Züleyhâ*'sı çok beğenilmektedir. Latîfî, biyografisinin mühim bir kısmını bu eserin methine ayırmıştır. Hatta Âlî, bu eserden "Rûm"da nazmolunan kitapların en üstünü olarak bahsetmektedir. Hamdî; ele aldığımız dört şuara tezkiresinde, *Künhü'l-Ahbâr*'da meşayih kısmında, ve *Şakâyık*'ta geçmektedir. *Şakâyık*'ta kısa bir şekilde geçmesine rağmen Mecdî'nin, aslolarak Latîfî ve kısmen Âşık'ı kullanarak maddeyi ciddi ölçüde genişlettiği görülmektedir. Bununla beraber Hamdî hakkında verilen bilgilerde ciddi hatalar mevcuttur. Mesela onun *Ahmediyye* adlı mevlid türündeki eseri hakkında verilen bilgiler muahhar biyografilerde karışıklığa sebebiyet vermiştir. Mecdî, bu eseri *Muhammediyye* olarak anmış, Âlî ise *Ahmediyye* yanında *Mevlid* diye ayrı bir eseri daha olduğundan bahsetmiştir. Bu ise sonraları tek eserin üç ayrı eser olarak anlaşılmasına yol açmıştır. Âşık Çelebi, onun Maktûl Sühreverdî'nin soyundan geldiğini bildirmektedir. Hâlbuki o, *Avârif* sahibi Sühreverdî'nin soyundadır.[73] Daha önemli bir hata ise ölüm tarihiyle ilgilidir. Latîfî ve Mecdî onun Necâtî ile aynı yılda (1509) öldüğünü söylemektedirler. Âlî, Akşemseddin'in menakıbını[74] kullandığı için diğer biyografilerden ayrışmakta ve buraya dayanarak doğru olarak onun doğum tarihini vermekteyse de[75] Hamdî'nin 66 yaşında vefat ettiğini söyleyerek ömrünü on yıl uzatmıştır.[76] *Tuhfetü'l-Uşşâk* mesnevisinin ismini ise *Menâkıb*'daki hatalı şekliyle, *Mûnisü'l-Uşşâk* olarak aktarmaktadır.

Necâtî, tezkirelerce Rum şairlerinin sultanı olarak görülmektedir. Safevî sarayında kütüphane müdürü olup 1600 yılı civarında Çağatay Türkçesi ile bir şairler tezkiresi yazan Sâdıkî'nin, Osmanlı şairlerinden –Muhibbî'yi saymazsak- Bâkî ile beraber yalnız Necâtî'yi zikretmiş olması onun şöhretinin derecesini ve yaygınlığını göstermektedir.[77] Bayezid devrinin büyük âlimlerinden İdrîs-i Bitlîsî'nin Farsça Osmanlı tarihi *Heşt-Behişt*'inde onu "Hüsrev-i Rûm" olarak medhetmesi Sehî'den itibaren tezkirelerin hepsinde büyüklüğünün delillerinden biri olarak gösterilir. Hattâ Âlî, Bitlîsî'nin, Necâtî'yi, mesnevileriyle öne çıkan Emir Hüsrev'e benzetmesinin uygunsuz olduğunu ifade eder. Hâlbuki *Heşt-Behişt*'e bakıldığında Bitlîsî'nin Necâtî için "Hüsrev-i Rûm" ifadesini kullanmadığı görülmektedir. Necâtî, zevk ve aşk konularını Rum memleketlerinde başarılı bir şekilde ifade etmesi bakımından Hüsrev-i Dihlevî ve Hasan-ı Dihlevî'ye benzetilmekte-

[72] Taşköprülüzâde'nin Sinan Paşa maddesi, biyografi yazımında *Şakâyık*'ın tezkirelere göre çok daha üstün olduğunu gösteren bir örnek olarak zikredilebilir.

[73] Ali İhsan Yurt, *Akşemseddin [1390-1459] Hayatı-Eserleri*, haz. Mustafa S. Kaçalin (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1994), 154-157.

[74] Enîsî tarafından 1569'da yazılan *Menâkıb-ı Akşemseddîn,* kıymetli haşiyelerle birlikte şurada yayınlanmıştır: Yurt, *Akşemseddin [1390-1459] Hayatı-Eserleri*, 127-195.

[75] Bununla beraber *Menâkıb*'daki Hamdî'nin babası öldüğündeki yaşının hatalı bildirilmesini tekrar etmektedir. Enîsî, eserinin bir yerinde Akşemseddin'in 1459'da öldüğünü söylemişken Hamdî'den bahsederken onun 1449'da doğduğunu ve babası öldüğünde 12 yaşında olduğunu söylemektedir!

[76] *Menâkıb*'da ölüm tarihi kesin olarak bildirildiğine göre bu yanlış, kullandığı nüshadaki hatadan kaynaklanmış olabilir.

[77] Sâdıkî'de geçen Necâtî maddesi için bkz. M. Oğuzhan Kuşoğlu. "Sâdıkî-ı Kitâbdâr'ın Mecma'ü'l-Havâs Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin)" (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012), 265. Ulusal Tez Merkezi (321703).

dir.[78] Bu teşbih, bizce bu iki şahsın Fars edebiyat geleneğinin Hint topraklarındaki temsilcileri olmaları, bu edebiyatı oraya taşımalarından kaynaklanmıştır. Onların Hindistan'da gördüğü işin bir benzerini Necâtî'nin Rum'da yaptığı kastedilmektedir. Tezkirelerin Necâtî hakkında ortaklaşa ifade ettikleri bir husus onun mesel söylemekte mahir olmasıdır. Necâtî'nin hayatına dair çeşitli bilgiler verilmekle beraber bunların tenkidine burada girişilmeyip konumuzla alakalı dikkat çekici iki vakıaya işaret edilecektir. Âşık, eserinde Latîfî'nin Necâtî'nin Kastamonulu olduğunu belirttiğini söylemektedir. Hâlbuki Latîfî böyle bir şey dememektedir.[79] Âşık Çelebi ona başka kaynaklarda geçmeyen *Kimyâ-yı Saâdet* ve *Câmiü'l-Hikâyât* tercümeleri ile *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisini isnad etmektedir. Âlî, ortada olmayan bu eserler hakkında Necâtî'nin en yakınındaki Sehî Bey varlıklarından hiç bahsetmemişken Âşık'a itimat edilemeyeceğini belirtmektedir.

Tezkirelerde bahsedilen bu döneme ait sufi şairlere göz attığımızda iki ismin öne çıktığını görmekteyiz: Kemal Ümmî (ö. 1475?) ve Dede Ömer Rûşenî (ö. 1487). Divanının nüshalarının çokluğuna nazaran[80] yaygın olarak okunduğu anlaşılan Kemal Ümmî; Latîfî ve büyük nisbette ondan naklen Âlî'de yer almaktadır. Latîfî, bu şair ile Nesîmî hakkında, ikisinin müstakbel ölüm şekillerini bildiren bir fıkra nakleder ki buna nazaran Kemâl Ümmî asılarak öldürülmüştür. Bugünkü bilgilerimizle bunu teyit edebilmekten uzağız. Daha önemli bir tasavvufi kişilik ise Dede Ömer Rûşenî'dir. Aydınlı olmakla beraber Bakü'ye gidip Halvetiye şeyhi Yahyâ-yı Şirvânî'ye intisap eden ve onun halifesi olarak Azerbaycan'da irşad faaliyetinde bulunan Rûşenî, Akkoyunlulardan itibar ve hürmet görmüştür. Manzum eserleri yanında pek çok halifesi arasında İbrâhim-i Gülşenî'nin de olması bakamından tasavvuf tarihinde önemli bir yer işgal etmektedir. Bu ehemmiyetine binaen Lâmî'î Çelebi *Nefehât* tercümesinde ondan da bahsetmektedir. Rûşenî; ayrıca Latîfî, Taşköprülüzâde ve Âlî'de meşayih faslında geçmektedir. *Câmiü'l-Meânî*'de çok sayıda şiirinin mevcut olduğunu da belirtmek gerekir.

Bu saydıklarımızın haricinde de kaynaklarda bu dönemden onlarca şahıs geçmekte olup bunlardan Kemâl-i Zerd, Melîhî, Âfitâbî, İzârî beş tezkirede de yer aldıkları için anılabilirler. Âşık haricindeki dört tezkirede de geçen Hafî ise 16. asır nazire mecmualarındaki şiirlerinin bolluğuna nazaran bu dönemin popüler şairlerinden biridir.

Ele alınan dönemdeki şahsiyetler arasında birisinin kaynaklarda geçmemesi bilhassa dikkat çekmektedir. Bu, Eşrefoğlu Rûmî'dir (ö. 1470?). Kadiriliğin Eşrefiye kolunun kurucusu ve Yûnus'un şiirinin önde gelen takipçilerinden bu meşhur sufinin isminin hiçbir biyografi kaynağında geçmemesi bir kenara,[81] nazire mecmualarında ve *Câmiü'l-Meânî*'de tek şiirine rastlanmaması gerçekten gariptir. Karakoyunlu hükümdarı olup Hakîkî mahlasıyla Farsça ve Türkçe şiirler söyleyen Cihân Şâh (ö. 1464) ile Akkoyunluların devlet ricalinden ve yine Farsça ve Türkçe şiirler yazan Emir Hidâyet'in (ö. 1498'den önce) divan sahibi olmalarına rağmen zikredilmemeleri ise "Rûm" şairi olmamalarına yorulabilir.[82]

Sonuç

Osmanlı biyografi geleneğinin 16. asırda başlamış olması, 14 ve 15. asırlarda Anadolu ve Rumeli'de gelişen Türk edebiyatı hakkındaki bilgilerde bazı eksikliklerin olmasını intaç etmiştir. Bu eksiklik, 14. asır için bilhassa fazla olup 15. asır boyunca gittikçe kapanma temayülü göstermektedir. Şuara tezkirecilerinin, yazdıkları biyografilere gösterdikleri ihtimam bakımından *Şakâyık* geleneğine göre çok geri kaldıkları açıktır.

[78] Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 2198, v. 342a. Eserin sonraki versiyonuna ait olduğu tahmin edilebilecek Nuruosmaniye Koleksiyonu, 3209'da kayıtlı nüshada Necâtî'den bahseden ifadeler değiştirilmiş ve Hüsrev-i Dihlevî ve Hasan-ı Dihlevî kısımları da kaldırılmıştır (v. 596b).

[79] Riyâzî de bu bakımdan Âşık'ı muahaze etmektedir (Riyâzî Muhammed Efendi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, 311).

[80] Şurada 48 nüsha bildirilmektedir ki bugün yapılacak bir araştırmada bu sayının çok daha artacağını tahmin edebiliriz: Hayati Yavuzer, "Kemâl Ümmî Divanı: İnceleme-Metin" (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 1997), 50-64. Ulusal Tez Merkezi (63032). Kemâl Ümmî'nin Hacı Kemal'in nazire mecmuasında 17 şiirinin yer aldığını, *Câmiü'l-Meânî*'de de epey miktar şiirinin kaydedildiğini burada belirtebiliriz.

[81] *Şakâyık*'ta ve oradan naklen Âlî'de Fatih devri uleması arasında bahsedilen Eşrefzâde'nin uzun zaman bu şahıs olabileceği düşünülmüş, fakat bunun butlanı daha sonra gösterilmiştir: Orhan Köprülü, "Tarihî Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menakıbnameleri" (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1951), 107-110.

[82] Bununla beraber Kafzâde Fâizî, 1621 yılında telif ettiği *Zübdetü'l-Eş'âr*'da Hidâyet'in mürettep divanını gördüğünü söyleyip oradan iki beyit aktarmaktadır.

Bu durumun, iki geleneğin dayandığı kaynaklardaki farklılaşmadan neşet ettiği tahmin edilebilir. Şuara tezkireleri, edebî yönleri önde gelen müellifler tarafından Fars edebiyatı tesirinde doğmuşken *Şakâyık* ve zeyilleri ilmî taraflarıyla öne çıkan müellifler eliyle Arap biyografi geleneğinin tesirinde gelişmiştir. 16. asır biyografi kaynaklarına dair yaptığımız bu araştırmada vardığımız bazı sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

Tercüme-i hâl yazarlarının üslup ve tarzının, yazdıkları biyografileri etkileyebildiği görülmektedir. Mesela Sehî, çoklukla zikrettiği şahıs ve eserler hakkında övücü ifadeler kullanmaktadır. Bu tavrın onun eseri için belirlediği bir üslup olduğu anlaşılmaktadır. Buna dayanarak burada geçen bir eserin methedildiği görüldüğü takdirde bunun o zamanki edebî umumi efkârın bir görüşü olduğu hatasına düşmemeye dikkat etmelidir. Yahut Taşköprülüzâde, ele aldığı şahısları çoklukla müsbet olarak gösterme temayülündedir. Hatta sırf bu esere bakılarak Osmanlı ulemasının ihtirasları ve günahları olmayan kâmil insanlar olarak anlaşılması mümkündür. Başkaca kaynaklardan kolaylıkla tekzip edilebilecek bu tür telakkilerden kaçınmaya dikkat etmelidir. Araştırmacıların yalnız kendi ilgilendikleri şahıslar hakkında bu tür kaynaklara müracaat edip eserin bütününü göz ardı etmeleri hâlinde aslında bu tür eserlerin de bir nevi icat olduğunun yahut müellifin kendi perspektifinin esere sirayet ettiğinin farkına varamaması riski vardır.

Biyografi kaynaklarının ekseriya ele aldıkları şairlerin eserlerini okuyup onlardan hayatlarına dair bilgi çıkarmaya dikkat etmedikleri görülmektedir. Günümüzdeki araştırmalarda eserler okunduktan sonra biyografi kaynaklarındaki pek çok eksik veya hatalı bilginin gün yüzüne çıkması bundan kaynaklanmaktadır.

Tezkire yazarlarının isim vermeksizin birbirlerinden geniş nakiller yaptıkları görülmektedir. Büyük ölçüde Kınalızâde, Âşık Çelebi'den ve Âlî, Latîfî'den nakiller yapmaktadır. Fakat daha fazla istifadeye şayan bulduklarında –ki bu çoğunlukla orada ilgili biyografinin daha genişçe ele alındığı durumlarda olmaktadır- başka bir tezkireyi kullandıkları vakaların da nadir olmadığını belirtmeliyiz. Âlî, nakillerinde isim vermeye daha fazla özen göstermektedir. Onun "filanın kavlince" şeklinde kaynak belirtmesinin çoklukla emin olmadığı yahut şüphelendiği bilgilerde başvurduğu bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır.

Müelliflerin kullandıkları nüshadaki kusurdan dolayı veya dikkatsizleri sonucu istifade ettikleri kaynaktan yanlış nakiller yapabildikleri görülmektedir.

Şuara tezkirelerinin esas olarak klasik edebiyata mensup şairleri içine alma hedefini taşımakla beraber, sufi şairleri de ihmal etmedikleri göze çarpmaktadır. Bu noktada Lâtîfî, en fazla öne çıkan isimdir. O, eserinin ilk faslını teberrüken "Rûm"un önde gelen şeyhlerine ayırarak diğer tezkirelerden en başta ayrışmaktadır. Bu fasla sırasıyla Mevlânâ, Sultan Veled ve Sadreddîn-i Konevî ile başlaması, şuara tezkiresinde onlara biçtiği rolü belirtmesi bakımından dikkate değerdir. Eserinde büyük ölçüde Latîfî'yi takip eden Âlî'de de, zaten meşayih için hususi bir fasıl açıldığından dolayı pek çok sufi şairin ismine rastlamak mümkündür. Âşık'ta da hatırı sayılır miktarda sufinin yer aldığını söylemek mümkündür. Hatta verdiği ilk biyografinin Abdullâh-ı İlâhî olması ve Yûnus Emre'ye yer açan tek tezkire yazarı olması dikkati çekmektedir.

İncelediğimiz biyografilerden görebildiğimiz kadarıyla Âlî'nin Latîfî'nin eski versiyonunu kullandığı sonucuna varmak mümkünüdür. Âlî; Nizâmî, Adnî, Halîlî maddelerini Latîfî'den almakla beraber verdiği bilgiler onun eserinin eski versiyonuyla uyumludur.[83]

Netice itibariyle biyografi kaynaklarından ciddi bir tenkitten geçirildikten sonra istifade edilmesi gerektiğini belirtebiliriz. İlgili şahsın kendi eserleri ve hakkında ulaşılabilen vesikalardan sonra başvurulması gereken bu eserler; mahiyetleri, usul ve üslupları göz önünde bulundurularak ve birbirleriyle mukayese edilmek suretiyle dikkatli bir şekilde kullanılmalıdır.

[83] Latîfî, eski versiyonda Mahmud Paşa'nın tefsirle ilgilendiğinden bahsetmiş, yeni versiyonda bunu kaldırmıştır. Âlî'de ise bu bilgi mevcuttur. Yeni versiyonda Nizâmî'nin isminin Mustafa olduğu, Halîlî'nin Bitlisli olduğu bilgileri eklenmiştir. Fakat Âlî bunlardan bahsetmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri Ahmet Emin Saraç (Dr. Öğr. Üyesi)
Author Details [1] İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye
0000-0001-9558-8350 aeminsarac@hotmail.com

Kaynakça | References

Akün, Ömer Faruk. "Şeyhoğlu," *İslâm Ansiklopedisi*. 11: 481-485. Millî Eğitim Bakanlığı, 1970.

Akün, Ömer Faruk. *Divan Edebiyatı*. İSAM Yayınları, 2013.

Alî Emîrî. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid I*. Matbaa-i Âmidî, 1328.

Alî-Şîr Nevâyî. *Mecâlisü'n-Nefâyis I-II*. haz. Kemal Eraslan. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

Andrews, Walter G. ve Ayşe Dalyan. "İki Farklı Latifi Tezkiresi ve Nüshaları," *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 68 (2019): 49-68.

Âşık Çelebi. *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ: İnceleme-Metin I-III*. haz. Filiz Kılıç. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.

Ateş, Ahmed. "Şâh-nâme'nin Yazılış Tarihi ve Firdevsî'nin Sultan Mahmud'a Yazdığı Hicviyye Meselesi Hakkında," *TTK Belleten* 70 (1954): 159-168.

Ayçiçeği, Bünyamin. "Nuruosmaniye Kütüphanesi, Türkçe Şiir Mecmû'aları: İnceleme-Dizin," *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 16 (2016): 227-367.

Babacan, İsrafil, haz. *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm: Garîbî Tezkiresi*. Vizyon Yayınevi, 2010.

Biltekin, Halit. "Şeyhî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)." Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2003. Ulusal Tez Merkezi (126354).

Edirneli Nazmî. *Mecma'u'n-Nezâ'ir*. haz. M. Fatih Köksal. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.

Ertek Morkoç, Yasemin. "Eğridirli Hacı Kemal'in Câmiü'n-Nezâir'i (Metin ve Mecmua Geleneği Üzerine Bir İnceleme)." Doktora tezi, Ege Üniversitesi, 2003. Ulusal Tez Merkezi (135154).

Fevziye Abdullah. "Halîlî." *İslâm Ansiklopedisi*, 5: 162-164. Millî Eğitim Bakanlığı, 1964.

Garîbî-i Tebrîzî. *Dîvân-ı Garîbî ve Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm*. haz. Hüseyin Muhammedzâde Sıddık. Tahran, 1382.

Gelibolulu Âlî. *Künhü'l-Ahbâr*. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Y/546.

Genç, Vural. "'Acem'den Rum'a'": İdris-i Bidlîsî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)." Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014. Ulusal Tez Merkezi (361867).

Gölpınarlı, Abdülbâki. "Nesîmî," *İslâm Ansiklopedisi*, 9: 206-207. Milli Eğitim Bakanlığı, 1970.

Gülüm, Emrah. "Ahmedî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)." Doktora tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2021. Ulusal Tez Merkezi (656564).

Hoca Sa'deddîn. *Tâcü't-Tevârîh II*. Matbaa-i Âmire, 1280.

İbrahim b. Ahmed el-Amâsî. *Tercüme-i Şakâ'ik-i Nu'mâniyye*. haz. Gökhan Alp. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.

İdrîsî-i Bidlîsî. *Heşt Bihişt*. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 2198.

İdrîsî-i Bidlîsî. *Heşt Bihişt*. Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, 3209.

İpekten, Haluk. *Karamanlı Nizâmî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*. Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.

İsen, Mustafa, haz. *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994.

Karaca, Songül. "Lâmi'î Çelebi, Fütûhu'l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn (Nefehâtü'l-Üns Tercümesi): İnceleme, Tenkitli Metin, Sözlük, Dizin." Doktora tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2019. Ulusal Tez Merkezi (608533).

Kayabaşı, Bekir. "Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı." Doktora tezi, İnönü Üniversitesi, 1997. Ulusal Tez Merkezi (62399).

Kınalı-zâde Hasan Çelebi. *Tezkiretü'ş-Şu'arâ I-II*. haz. İbrahim Kutluk. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1978.

Kortantamer, Tunca. "Yeni Bilgilerin Işığında Ahmedî'nin Hayatı." *Eski Türk Edebiyatı: Makaleler* içinde. Akçağ Yayınları, 1993.

Köksal, Fatih. "Ahmed-i Dâî'nin Çeng-nâmesi'nin (Uşşâk-nâme) Yeni Bir Nüshası ve Nüsha Farkları." *Prof. Dr. Vahit Türk Armağanı* içinde. Kesit Yayınları, 2020.

Köprülü, M. Fuad. "Ahmed Paşa." *İslâm Ansiklopedisi*. 1: 187-192. Millî Eğitim Bakanlığı, 1965.

Köprülü, M. Fuad. "Ahmedî." *İslâm Ansiklopedisi*, 1: 216-221. Millî Eğitim Bakanlığı, 1965.

Köprülü, Orhan. "Tarihî Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menakıbnameleri." Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1951.

Köprülüzade M. Fuad. "Hatiboğlu." *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar* içinde, 192-203. Kanaat Kitabevi, 1934.

Köprülüzade M. Fuad. "Ali Şîr Nevâî ve Tesirleri." *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar* içinde, 257-266. Kanaat Kitabevi, 1934.

Kuşoğlu, M. Oğuzhan. "Sâdıkî-ı Kitâbdâr'ın Mecma'ü'l-Havâs Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin)." Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012. Ulusal Tez Merkezi (321703).

Kut, Günay. "Fürkat-Nâme." *Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı Belleten* 25 (1977): 333-353.

Latîfî. *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*. haz. Rıdvan Canım. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000.

Latîfî. *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*. Kayseri Kütüphanesi, Râşid Efendi Koleksiyonu, 1160.

Mecdî Mehmed Efendi. *Hadâ'iku'ş-Şakâ'ik: Mecdî'nin Şakâ'ik tercümesi I-II*. haz. Bilal Alpaydın ve Fatih Odunkıran. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2022.

Meriç, Münevver Okur. "Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'da Sultan Cem'le İlgili Yanlış Bilgiler." *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 4 (2010): 59-66.

Mes'ûd bin Ahmed. *Süheyl ü Nev-bahâr: İnceleme-Metin*-Sözlük. haz. Cem Dilçin. Türk Dil Kurumu, 1991.

Ömer bin Mezîd. *Mecmû'atü'n-Nezâ'ir*. haz. Mustafa Canpolat. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1982.

Öztoprak, Nihat, Sebahat Deniz, Ersen Ersoy, Ozan Yılmaz, Bünyamin Ayçiçeği, Hacı İbrahim Demirkazık, Hasan Kaya, Ümran Ay Say ve Nusret Gedik. *Osmanlı Hanedan Şairleri 1: Osman Bey'den Vahdettin'e*. İdeal Kültür Yayıncılık, 2021.

Pervâne b. Abdullah. *Pervâne Bey Mecmuası*. haz. Kamil Ali Gıynaş. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.

Riyâzî Muhammed Efendi. *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*. haz. Namık Açıkgöz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.

Sehî Beg. *Heşt-Bihişt*. haz. Haluk İpekten, Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan, Turgut Karabey. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.

Şeyh Galib. *Hüsn ü Aşk*. haz. Abdülbâki Gölpınarlı. Altın Kitaplar Yayınevi, 1968.

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi. *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye: Osmanlı Âlimleri*. haz. Muhammet Hekimoğlu. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Tolasa, Harun. *Sehî, Latîfî, ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Akçağ Yayınları, 2002.

Yamak, Mehmet Bilal. *Yazıcızâde Kardeşler: Muhammed Efendi-Ahmed-i Bîcân*. Ötüken Neşriyat, 2022.

Yavuzer, Hayati. "Kemâl Ümmî Divanı: İnceleme-Metin." Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 1997. Ulusal Tez Merkezi (63032).

Yurt, Ali İhsan. *Akşemseddin [1390-1459] Hayatı-Eserleri*. haz. Mustafa S. Kaçalin. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1994.